

AKADEMİ MECMÛASI

Sâmiha Ayverdi

Ömer Fâruk Akün

Aydil Erol

İbrahim Nüman

Mustafa Tahrallı

Ali Yardım

Necâfi Yazgan

Yıl : 10

Nisan 1981

Sayı : 2

AKADEMİ MECMUASI

Yıl : 10

Nisan 1981

Sayı : 2

Mecmûamızdaki yazılar kaynak gösterilerek iktibas edilebilir.

Kubbealtı Akademi Mecmûası, üç ayda bir çıkar, akademik mecmûadır.

Sahibi : Kubbealtı Akademisi Kültür ve San'at Vakfı adına : İlhan Ayverdi, Yazı İşleri Müdürü : Ayşe Özden

Fiâtı 150.— TL., yıllık abone bedeli 600.— TL. dir. Dış ülkeler için abone bedeline posta ücreti ilâve edilir : Her sayının ücreti, Avrupa için 60.— TL, Amerika için 80.— TL. dir. (Abonelerin, değişen adreslerini bildirmeleri ricâ olunur.) İlan ve reklâm, millî kültürümüze hizmet eden müesseselerden alınır; tam sahife 5000, yarım sahife 2500 liradır.

Adres : Çarşıkapı, Yenigeriler Caddesi, Nu. 81 İstanbul : P.K. 107 — Bayazıt. Tel. 22 95 17

Basıldığı yer : BAHA MATBAASI

İÇİNDEKİLER

		Sahife
İslâm'ın Dört Mevsimi	Sâmiha Ayverdi	5
İlâhi	Mustafa Tahralı	14
Türk Dili Karşısında Türk Münevveri	Prof. Dr. Ömer Fâruk Akün	15
Rubâî	Necâti Yazgan	40
Peygamber Efendimiz'in Meşrûbâtı ve İçiş Tarzları	Ali Yardım	41
Rubâî	Aydil Erol	56
Eski İstanbul Kahvehânelerinin İçtimâî Hayattaki Yeri ve Mimârîsi Hakkında Bâzı Mülâhazalar	İbrahim Numan	57

İSLÂM'IN DÖRT MEVSİMİ

İşbu Tebliğ, Sâmîha AYVERDİ tarafından, 1979 Ekim ayında İslâmâbad şehrinde başlayan (İslâm Konferansı) için hazırlanmıştır.

Kur'ân-ı Kerim¹: «*Her yaradılmış mutlaka ölümü tadacaktır.*» Bu sûretle de ölüm, nebat, hayvan ve insandaki canlılığın menfi şekilde devâmı, kesâfetten letâfete, çokluktan basitliğe geçmesi demektir.

Başlangıç ne ise, dönüşün de oraya, o hareket noktasına olacağı² beyân edilmiştir.

Böylece Cenâb-ı Hakk'ın külli irâdesi, yaratılmışları gizlilik tarafına çekerken, külli tecellisi ile de, diriltmekten ve hayat vermekten bir an hâlî kalmamaktadır.

Bu devamlı faâliyeti gene Kur'ân-ı Kerim, «*Her an bir başka tecelli vardır.*»³ âyeti ile haber verir. Böylece de içinde yaşadığımız dünyâ, Kur'ân-ı Kerim'in canlı, müşahhas ve mücessem tafsîlinden ibârettir.

Bu ilâhî gerçeği bilsek de bilmesek de, dünyâ, Allâh'ın celâl ve cemâl tecellisinin dâimi ve mütevâlî mahâl ve karar-gâhıdır.

İnsan ve dünyâ eştir. Zaman zaman zelzeleler, yanardağlar, seller, kasırgalar ve çeşitli âfetler yüzünden hasta düşen yer-yüzü gibi, insanoğlunun bedeni ve rûhu da türlü illetlere dûçar olarak sağlıktan kalır.

1 Külli nefsün zâikatül mevt.

2 Sümme ileynâ türceûn.

3 Külle yevmin hüve fî şe'n.

İç tabiatları, yâni ruhları zaâfa uğrayan cemiyetlerin, millet, ümmet ve medeniyetlerin fikir, amel ve davranışlarında baş gösteren aksamalar toplulukların hayat düzenlerinde, dünyâ görüşlerinde, düşünüş ve yaşayışlarında tehlikeli zikzaklara yol açtığında Cenâb-ı Hakk, bu insanları, dalâletten hakikate dâvet etmek üzere elçiler göndermiştir.

Bu elçilerin sonuncusu ise, nebilerin sonuncusu olan, Resûlullah'dır.

Ancak Resûlullah Efendimiz, ümmet-i icâbeti olsun, ümmet-i dâveti olsun, yalnız Kâbe'yi saran putlardan değil, insanoglunun iç dünyâsını hükmü altına alan nefis ve hevâ putlarından kurtarmak ve beşeriyeti tek Allâh'a tapmak dâvetçisi olarak gönderilmiştir. Zirâ İslâm, her şeyden evvel, insana değer verir ve onu, tevhid inancı ve Kur'an ahlâkı çerçevesi içinde hazırlar.

Devr-i Saâdet, İslâm'ın vecd, zevk, samimiyet ve yüksek voltajlı heyecan asrıdır. Bir elinde Kur'an, bir elinde kılıç olarak, beşeriyete Muhammedî ahlâk ile örnek ve önder olan Resûlullah, diğer elindeki kılıçla küfrün ve şirkin başını kesmiş ve kütleleri tevhide çağırarak samimî ve mâsum sesine fevc fevc koşanlar, Hakk nizâmının ilk kâfilelerini teşkil etmişlerdir.

Hulefâ-i Râşidin devrine de, gene müslümanların, Kur'an aynasında iç yüzlerini seyretmeye devâm ettikleri, bir safvet devri denebilir.

Fakat fütûhat çağı açılarak yeni yeni ülkelere yayılan İslâm, bu değişik coğrafyaların, vicdânî, içtimâî, iktisâdî ve an'anevî nizamları üstünde de söz sâhibi olurken, elbette Asr-ı Saâdet'in o sıcak, şifâhî ve plâtonik denecek şeffaf ve berrak şevkinin, kâide ve kalıplara bürünmesi, böylece de kitâbîleşmesi zarûreti doğacaktı. Nitekim, İslâm şeriat ve hükûkuna doğru atılan adımlar, tefsir, hadis, fıkıh, kelâm, mantık gibi, naklî bilgilere ve böylece de içtihadâ yol açarken, diğer tarafta da tıp, fizik, kimya, astronomi, matematik gibi akli ve müsbet ilimler sâhasında da İslâm, dünyâyâ parmak ısırtan bir zirveye tırmanıyordu.

Bu kısa konuşmada, İslâm medeniyeti târihinin ardı sıra gidip, aklî ve naklî ilimlerin madde ve mânâ dünyâsında atbaşı yol alan yayılış mâcerâsını anlatacak değiliz. Ancak, söylemek istediğimiz şu ki : Zaman zaman hastalanan dünyâ gibi, İslâm âlemi de bugün, dalını budağını kıran mahsul ve meyvesini yağmalayan bir karakıştan çıkmış bulunmaktadır.

Devr-i Saâdet, İslâm'ın bahârı idi. Arkadan yaz gelerek İslâm ağacının bereket ve cömertliğinden, hemen hemen arz-ı meskûn, büyük ölçüde faydalandı.

Ancak, İslâm medeniyetinin ikramları ile beslenmiş bir Batı vardı ki, tevhidci Şark'ın gerek maddede ve gerek mânâda keşkûlüne koyduğu nafakaya şükran borcu duyacak bir ruh asâletine sâhip olamadığından, ona, nankörlük ve kıskançlıkla karşılık verdi ve efendilerine olan borcunu ihânle cevaplandırdı.

Nitekim Hz. Ali : *«İyilik ettiğin kimsenin kötülüğünden sakın, eğer o leîm ise»* buyurur.

Batı, Rönesans'tan evvel bir cehâlet ve vahşet diyârı idi. Rönesansla dirilirken de, mânevîyâtı ve sezgiyi çiğneyip akla sarıldı. Böylece, entüvisyona, mânâyâ hayat hakkı tanımayan Garb, tefekkürde, sanâyide şahlanmış olmasına rağmen, bugünkü şaşkınlığının sebebi, düşüncesinin temelini eski Yunan'dan aldığı materyalizm harcı ile örmesi olmuştur. Materyalizm ise rasyonalizmi sürükleyip getirmiş ve durdurulamayan bu maddeperestlik de sosyalizmi doğurmuş, sosyalizmin gayr-i meşrû veledi de komünizm olmuştur.

İşte Batı, bir vakitler suyunu içip ekmeğini yediği İslâm'ı yalnız kıskanmakla kalmamış, maddeye hâkim oldukça, kuvvetlenen bilgisi ve bileği ile de müslüman coğrafyasının etrâfına çevirdiği çemberi gittikçe daraltmış ve kazandığı bu acı kuvvetin gururu ile de, kendi kendinden soğuttuğu ve küçük düşürdüğü müslüman Şark'ı ezmiştir.

Bir insanı, bir düşüncüyü, bir davranış ve hareketi beğenmemek ve suçlamak kolaydır. Bu biraz da realiteden kaçmak ve kendi günâhını görmezlikten gelip suçu karşısındakine yüklemek demektir.

Garb'ı müslüman Şark'a karşı günahkâr görmekle, İslâm ne kazanır? Gücü, kuvveti yerine gelmiş bir kimse ile sakat ve cüce bir rakip güreşemez.

Rönesansla, felsefede, içtimâiyatta, sanâyî ve san'atta — bize uysun uymasın — büyük keşifler ve hamleler yapmış olan Batı'nın zafer ve fetihleri tarafından avlanıp, esir olacağımıza, ilim, irfan ve medeniyet asırlarımızda olduğu gibi, Batı'ya meydan okuyan bir kuvvetle eti canı yerine gelmiş bu rakibin karşısına çıkmış olsaydık, böyle ezik, mahcup ve tâbî hâle mi gelirdik? Doğru veyâ yanlış, bugün bir Batı gerçeği mevcut. Bunu inkâr neye yarar? Aksine, Şark'ı Garb'ı da tarafsızca teşrih masasına yatırıp incelemek gerek.

İslâm, sıcak kanlı, mert, vefâlı ve kahramandır. Batı ise merhametsiz, soğuk, katı ve bencil. Neden İslâm dünyâsı, basiret gözünü açıp gerçeklere bakmıyor da, Batı'nın çemberi içine, kısıvrak yakalanmaya katlanmış bulunuyor?

O Doğu ki, bir vakitler Batı'ya aklî ve naklî bilgilerini satan bir medeniyet pazarı idi. Nesi var nesi yoksa, bol bol sattı. Fakat, elden çıkardıklarının yerine yenilerini bulup koymayı düşünmedi. Onun için de satıcı sermâyesini tüketirken, alıcı, bu sermâyeyi işledi ve çoğalttı. Şekilden şekile sokarak dönüp yeniden eski efendilerine satar oldu. Böylece de bir zamanlar müşterisi olan Batı'dan, icatta, keşifde, hattâ en hazîni, fikirde, şekil ve düzende, tortu, çamur, balçık, karşısına her ne gelirse, gözü kapalı benimseyip beğendi. Çünkü artık kendini beğenmiyordu. Bunun için de, mühim olan târihi gurûru ve haysiyeti değil, Batı'nın göz kamaştıran teknik verimleri ve madde üstünlüğü idi.

İsrâil Oğulları ile Haçlı dünyânın tevhide yönelen intikam kılıcı insafsızdı. Aynı mihrâba başını koyan İslâm âlemi ise yalnız secdede birleşiyor, fakat ibâdetin dışında, kendisini bekleyen İslâmî rûha hizmet şuûrunu aklına dahî getirmiyordu. Birbirlerini tanımadığı için de meşveret ihtiyacı duymuyor, böylece de bu yanlışlığın tehlikesini görmüyordu.

Lâtif bir bahardan, bereketli bir yaza ve yazdan da üşütücü bir güze geçerek, sararıp solan İslâm'ın, kışın kavurucu, sert, haşın ve cefâlı devrinde Batı'nın eliyle dalı budağı kırılmıştır. Müstemlekelikten istiklâle geçerken de, gene Batı hegemonyasından kurtulamamış ve siyâsî hudutlarının gerisinde, birbi-

rine yan bakan İslâm ümmetleri olarak, parçalara ayrılmıştır.

Halbuki hudutlar ayrılrsa da iman, irfan ve tevhid parçalanıp bölünmez. Zîrâ inanç ve birlik şuûrunun ne cismi vardır, ne mekânı ve ne de toprağı.

Tevhid ve iman, cisimden münezze bir derun letâfetidir. Topla tüfekte yaralanıp yıkılamaz. Kolu kanadı bükülemez bir mânevi güçtür. Öyle ki Türk'ün imânı ile Pakistanlı'nın, Arab'ın, Çerkes'in, Boşnak'ın, Kafkaslı'nın imanları arasında hudut çizgisi yoktur.

Şu hâlde yeniden bahârını idrâk etmek vaziyetinde olduğumuz İslâm'ın yaza kavuşup tekrar devri hareketini yaparak, meyve ve mahsûl devresine girmesi için, aynı imâna sâhip olan İslâm milletlerinin el ele vermesi, filânın memleketi, falânın yurdu diye bir ayırma, bir bölünme düşünülmemesi gerek. Bu anlayışa yaklaşmamak ise ne büyük hatâ ve İslâm'a ihânêt!

Resûlullah, Kâbe'deki putları kırarken, Kur'ân-ı Kerim ile de ümmetine, nefis putlarını kırma yollarını gösterdi. Sırtımızdaki nefsânî yükleri atıp, bu yola girmek için, bilmem daha ne bekliyoruz?

Konuşmamızın başında, bütün canlıların sonunda, gene hareket noktasına döneceğı beyânı, bugün İslâm ümmetlerinde adım sesleri duyulan bir cemâl tecellisi müjdesidir.

Artık dünyâ müslümanları, Devr-i Saâdetle başlayan o saf berrak, taassup nifak ve şikaktan uzak, başlangıca dönmek gayreti içinde bulunduğu şüûruna varmalıdır. Dünyânın merkezi Şark, Şark'ın merkezi ise İslâm'dır. Ancak müslüman Şark, asırlardır üstüne çöken rehâvetten silkinmek ve yeryüzünü tevhidin huzûru ile kendine getirmek vazife ve mes'ûliyetinin altında olduğunu bilmelidir.

Bugün dünyâ, bir dalâlet asrının buhranları içindedir. Fikirde, san'atta, cemiyette ve hayâtının bütününde hep aynı şaşkınlık hüküm sürmektedir.

Meselâ maddeci dünyâ, tabiatın vazgeçilmez tasnifine dahi karşı gelmekte ve sınıfsızlık iddiâ ve terânesine kendini inandırmaya uğraşmaktadır.

İslâm ise, herkesin kendi sınıfı içinde, mes'ud ve memnun yaşamasını ister. Sınıf farkını kaldırmayı düşünmez. Çünkü bu, tabiat-ı eşyâya aykırıdır. Akıllısı akılsızı, güzeli çirkini, te-

mizi kirlisi bulunan bir dünyâda musâvat nasıl olur? Nitekim Kur'ân-ı Kerim ahlâk, fazilet, îman ve takvâ ile üstünlük kazandığını beyân eyler.

Bir ayak parmağı ile göz, insan indinde aynı değerde midir? Eli kesilen adam yaşar. Fakat kalbi ya da dimağı çıkarılan kimse için hayat bitmiş demektir. İslâm, dünyâ için dimağ ve kalp mesâbesindedir. Ama mâlik olduğu bu hazineden gereği gibi faydalanmakta olduğu nasıl söylenir?

Çok sene evvel bir Amerikalı milyarder, her zaman yaptığı gibi esham, tahvilât, altın ve mücevherlerinin durduğu mahzene iner. Fakat olacak bu ya, kapı birden üstüne kapanıverir. Mahzenin ikinci anahtarı karısında olduğu için, kendisinin eve dönmesi gecikince arayacağını düşünür. Gerçekten de kadıncağız eve dönmeyen kocasını eş dost ve zâbita yardımı ile her tarafta ararsa da mahzeni açmak hatırına gelmediğinden, geçen gün ve haftalar sonunda zavallı adam milyardlarının arasında aklıktan ölür.

Benzetmesi hazin olmakla berâber yâre de ağıyâre de nafaka olacak kudrette bulunan tevhid anlayışı ve Kur'an ahlâkı içinde olmasına rağmen İslâm aç ve muhtaçtır. Anahtar ise kendisinde bulunduğu hâlde, onu başka taraflarda araması ne hazin.

Bugün Batı tefekkürü bir çıkmaz sokağa girmiş olduğunun farkına varmış gibidir. Her ne kadar, zincirbend eylediği mâneviyâtın elini kolunu çözmemişse de, ebedi olan ruh, bağlarını gevşetip: «Artık beni boşuna inkâra çalışma. Zîrâ kanadının biri de benim, ne kadar çırpınsan ben olmadan tek kanatla uçamazsın!» demektedir.

Öyle ki akıl ve maddeden hareket ederek, müşterek îman merkezlerini tekzîb ede ede var kuvvetini tabiatı fethe harcayan Batı insanının elde ettiği nedir? Maddeyi lâboratuvara getirerek her geçen gün ona biraz daha hâkim olmak ve teknik hârikalar meydana getirmek değil midir? Bu üstün başarısı bizzat nefsine hâkim olmaktan kolay olduğundan, içine değil dışına iltifat ve alâkadan vazgeçemiyor. Zîrâ kendi şuuraltına

inmekte ve bulduğu terslikleri, sakatlıkları ve çirkinlikleri temizleyip artırarak insanlık ve hayvanlık sınırlarını tâyin mücâdelesinde mes'ûliyet ve güçlük olduğunu görüyor.

Hâlbuki fabrikasını işlettiği, denizlerin altında dolaştırdığı, bulutların üstüne çıkarttığı teknik hârikalarının zevk ve gururu, bir anaför gibi onu içine çekiyor. Böylece de Batılı insan meydana getirdiği teknik güçler tarafından gözleri karartılarak, kendini görmez hâle gelmiş bulunuyor.

İşte Batı'nın tek taraflı işleyen kafa düzeni, varını yoğun, gücünü kuvvetini hep madde üzerinde toplarken kazançlı olduğunu zannetmiş ise de, uyanmaya hazır Garp fikriyâtı, nihâyet İslâm'ın tevhidci bereketinde selâmetini arar hâle gelmiştir. Öyle ki kâr ve zarar hânesini yoklamaya başlayan Batı'nın düşünürleri, madde ile mânâ arasındaki denkleşme ve barış kurulmasının zarûretini sezer gibi olmuşlardır. Onun için de muzaffer ve mağrur madde ezik ve mahçup mânâyâ, artık eski çalım ile bakmaktan çekinir hâle gelmiştir.

Ancak Garb'ın bu idrâk seviyesine tırmanır olması, İslâm âlemi için mühim bir kazanç sayılmamalıdır. Onun Nitche gibi «*Yârabbi ne olurdu kendimden üstün, elini öpeceğim bir rehberim olsaydı*» demek idrâkine yaklaşması zâten mukadderdi.

Yeter ki, asıl Şark bu anlayışa yeniden kavuşsun. Ve asırlardır bir Batı tâkipçisi olan İslâm münevveri, tevhîde dayalı bir mihver insana susamışlığını hisseylemek seviyesine gelsin. Zîrâ bu idrâk ve şuur, ona, Asr-ı Saâdetten kalma Muhammedî mirastır.

«*Aslına rücû*» gerçeği ile İslâm, bir yeni bahara girmiş bulunuyor. Ancak bize düşen, sır hâlinde mahfuz ve saklı bulunan bu gerçeği yeryüzüne çekerek tafsil edecek bir şevk ve talep aşkı gösterebilelim.

Bu coşkun ve samîmî heyecanın ise, uzun ve kısa vâdeli iki yol tâkib etmesi gerekmektedir.

Uzun vâdeli olanı, İslâm fikir ve iman adamlarının ferâgat, şuur ve ihlâsla başbaşa vererek bütün müslüman ülkelere şâmil olacak bir eğitim felsefesinin temellerini kurup tekliflerini getirmek ve bunu, bütün müslüman coğrafyası üstünde hâkim kılacak bir çalışma seferberliğini gerçekleştirmektir.

Bugün İslâm dünyâsında, bu anlayışa dayalı bir hazırlığı üstüne alacak elit bir zümre mevcut bulunuyor. Fakat ne yazık ki dağınık ve teşkilâtsız.

Bu münevverler sınıfının bir yapıcı güç olarak teşkilâtlanmasından tedirgin olan ve önleyen târihi düşmanları da sahneden çekilmiş değildir. Lâkin idrakleri gelişmemiş büyük kütleler, bilhassa siyâset ve menfaat çarkına eteklerini kaptırmış zümreler ayak sesleri duyulmadan sinsice dolaşp gezen bu hayâlet düşmanlardan bihaber bulunuyor, yâhut habersiz görünmek işlerine geliyor.

Fesatçı ve bozguncu elini müslüman coğrafyası üstünde tutan bir haçlı, siyonist ve komünist dünyâ var. Her zaman olduğu gibi, politikalarının temelinde İslâm'ı birbirine düşürmek gâyesi yatmakta bulunuyor. Öyle ki birbirlerine yaklaşır gibi olanların peşinden gidip ayaklarına çelme takmak, gerek kilise ve havranın gerek komünizm ihtirâsının vazgeçilmez bir siyâsi ve târihi politikasıdır.

Burada bir istidrat yapıp birkaç sene evvel okumuş olduğum kısa bir gazete havâdisini söylemek istiyorum. «Çölün En Yaşlı Müslümanı» serlevhasını taşıyan bu yazıda bahsi geçen ihtiyar adam, gazetecinin suâllerine cevap verirken şöyle bir beyanda bulunuyor: «İngilizlerin sayesinde 17 defâ evlendim. Türklere karşı silâh kullanmam için bana bol para verdiler. Bu sâyede zengin oldum ve istediğim kadar kadın aldım» derken itirâfındaki acılığın farkında dahî olmuyor.

Bu örnek tek değildir. Müslüman dünyâsında, düşman akçesinden çeşitli menfaatler sağlamakta tereddüt etmeyen bir şuursuz kütle olduğu inkâr götürmez.

İkinci kısa vâdeli çalışmaya gelince, bilgi ve iman piramidinin zirvesinde bulunan münevverin, uzun vâdeli eğitim programına dayalı olarak bir yardımcı teşkilâta, hakkı bâtıldan seçememekte bulunan, kütle enerjisine istikâmet vermesidir.

Fikri ve derûni seviye kazanmış ve misyonunun kutsiyetine inanmış her müslüman münevverinin böyle bir seferberlikte vazife alması iman ve vicdan borcu olsa gerek.

İslâm dimağdır, kalbdır. Ne çâre ki asırlar boyu içteki gaflet ve rehâvet ve dıştan gelen fesat ve kötü niyet, büyük kütlelerin başıboş kalmasına, tevhid nizâmından ve iman aşkından mahrum düşmesine, böylece de cehâlet ve gaflet içinde hapsolmesine yol açmıştır.

Müslüman milletlerin ayrı ideâle sâhip olmalarına rağmen, ayrı hudut ve menfaatleri bulunmaları, politika hesaplarının dışında ve Kur'an ahlâkının ölçüleri içinde yüksek voltajlı bir İslâmî şuuru merkez alacak, müşterek eğitim çerçevesi içinde uyarılması, belki de bugün İslâm'a düşen en kutsî vazîfedir.

Arada şunu da hesâba katmanın doğru olduğu kanâatindeyim. Teşekkül etmiş bir vicdânî ve fikri İslâm bloku etrâfında birleşmenin, bu ülkelere temin edeceği menfaat, siyâsî, iktisâdî, sinâî, ticârî türlü ümit ve emeller peşinde koşarak birbirlerine üstünlük kazanmaktan bekledikleri kârların kat kat fevkinde olacaktır.

Bir de beşer adına şunu düşünmek yerinde olur zannındayım. İslâm'ın kuracağı bir ilâhî - beşerî nizam ve birlik, yalnız müslüman milletleri değil, bütün dünyânın gıpta edip hasretini çektiği bir çığırın kapısını açacaktır.

İslâm antimateryalist değildir. Zirâ madde ile mânâyı kılıcın iki yüzü gibi ayrılmaz bir bütün olarak kabûl eder. Nitekim İslâm'ın fütûhat ve medeniyet asırlarında da akıl ve ruh, dâimâ elele yürümüştür. Ne birini ne de ötekini fedâ etmek mümkündür. Resûlullah «Hiç ölmeyecekmiş gibi dünyâ için hemen ölecekmiş gibi ukbâ için çalış.» buyurmakla bu prensibi ümmetinin eline vermiş bulunuyor.

Netice olarak tekrâr etmek istediğimiz şu ki: Mâdemki Cenâb-ı Hakk, «Asla dönüş» müjdesini vermiştir; şu hâlde, İslâm'ın da başlangıç noktası olan coşkunluğa, heyecan, safvet ve ihlâs devrine girmesi mukadderdir.

İşte İslâm'ın bahârı budur ve bu beklenen bahar da, dünyâya yüz göstermiş bulunuyor. Bu gerçeğin bir canlı şahidi de, şu anda burada iman adına toplanılmış olmasıdır.

İslâm'ın ve dünyânın üstüne gerilecek tevhid bayrağı, ancak Muhammedi ahlâkî örnek ve önder alanların ve nefis putlarını kırmış bulunan yücelerin elleri ile açılabilir.

Niyâzımız, bu gerçeğin bir an evvel tahakkukudur ves-selâm.

İ L Â H İ

Ey gönöl derde düş derman bulasın
El aç sultânına ihsan bulasın
Günâhın söyle ki gufran bulasın
Terk-i cân eyle ki cânan bulasın

Gece gündüz kulluk eder âbidler
Terk-i dünyâ kılar cümle zâhidler
Fî sebîlillah can verdi şehidler
Ol cân için can ver ki can bulasın

Kerâmete erem dersin kerîm ol
Mârifet dilersen nefse alîm ol
Zâlim olma sakın halka rahîm ol
Cânına rahmet-i Rahman bulasın

Gel ey Mürîd fakrı ihtiyâr eyle
Ehl-i fakra yüz sür, iftikâr eyle
Yokluk diyârında var karâr eyle
Cânını âleme sultan bulasın

Mustafa TAHRALI

8 - 9 Ocak 1979 — İstanbul

TÜRK DİLİ KARŞISINDA TÜRK MÜNEVVERİ *

Prof. Dr Ömer Faruk AKÜN

Ana dil, günlük hayâtın alelâde münâsebetleri içinde ve alışılmış mevzûlarında kullanılır, konuşulurken husûsî bir mes'ele olarak kendisini hissettirmez. Sâde bir vatandaş, insan nasıl hayâtının her sâniyesinde nefes alıp vererek yaşadığına dikkat etmiyorsa, dili de çok tabîî bir alışkanlıkla, daha ana kucağından başlamış îtiyadların otomatizmi içinde farkında olmadan kullanır. Duygu ve düşüncelerini ifâde için hayâtının her ânında ona başvururken, onunla bir hesâbı ve dâvâsı yoktur. Fakat aynı dil, yaşadığını, gördüğünü yazıya dökmek isteyen kalemelerde, bilhassa başlıbaşına bir ifâde malzemesi olarak onu işleyen san'at ve fikir seviyelerinde bir problem olmağa başlar. Az önce yazdığı kelimeyi tekrarlamak için aynı fikri ifâde edecek başka bir söz arayan, içindeki bir duygu ve düşünceyi en iyi karşılayabilecek ifâdeyi bulmağa çalışan, önündeki bir mısraın beklediği kâfiyeyi, veznin istediği bir sözü yakalamak için dilin imkânlarını kullanan, yabancı bir dilin kelimesi ile tanıdığı bir mefhum ve fikri anadilinin lûgati ile vermeğe çalışan bir kalem sâhibinin onunla alışverişi sâde insanınkinden çok farklıdır. Bu noktada

* Kubbealtı Cemiyeti'nde 11 Nisan 1980 tarihinde verilen konferansdır.

onun, söylemek istediklerinin tebliğ malzemesi olarak milletin, kendi cemiyetinin dili ile dâvâ ve mâcerâsı başlar. Öte yandan, bir seviyeye yükselmiş okuyucunun da dil bakımından eser karşısında, bâzı hassâsiyetleri, aradıkları, tercihleri söz konusudur. Okudukları karşısında, birtakım düşünce ve ölçülere bağlı bâzı dikkatleri vardır. Böylece gerek yazan, gerekse okuyan yönünden olsun münevver seviyede anadil karşısında bir tavır kendisini gösterir. Bu tavır, o dilin sâhibi olan cemiyetin kültür mes'elelerine, kültürünün devrelerine göre değişmekte, farklı değer ölçülerine tâbî bulunmaktadır. Milliyet duygusunun gelişmesi, ortaya çıkan büyük milli - siyâsî ideâller karşısında da dil bir dâvâ hâlini almakta, bu istikâmette bâzı tavırlar teşekkül etmektedir.

Türkiye Türkçesi çerçevesinde tâkîb edersek, Türk münevverinin kendi dili karşısındaki tavrının asırlar içinde şu değişik merhalelerden geçtiğini görürüz :

Başlangıçta, yâni XIV. ve XV. asırlarda edebiyatçılarımız Türk dilinden şikâyetçi olmuş durumdadırlar. San'atta, şiirde İran dilini ve edebiyâtını örnek bir estetik sâha olarak alan bu şâirlerimiz, eserlerinde İran şiirindeki dil mûsikisine erişmemek yüzünden zaman zaman Türkçe'ye, şiire kolay intibâk edemeyen bir malzeme, çetin ve elverişsiz bir ifâde sâhası nazariyle bakmışlardır. Fakat bu tenkidin yanısıra, aynı devrede Türk dilinin müdâfaasını da buluruz. Meselâ Âşık Paşa, diğer şâirlerimizin bu yoldaki tenkidlerinin karşısında Türk dilinin müdâfii mevkiindedir; ona değer veren, onu koruyan bir fikrin liderliğini, sözcülüğünü yapmaktadır. XVI. asra geldiğimizde san'atkârlarımızın san'atlarının malzemesi Türk diline karşı olan şikâyetlerini kestiklerini görüyoruz. Fuzûlî gibi birkaç şâirimizi bir tarafa bırakacak olursak, artık çoğunluk Türk dilinin yüceliğinden ve güzelliğinden bahseder durumdadır. Kozmopolit sıfatla görülmeğe alışılmış dîvan şâirlerimiz, onu estetik değer olarak yücelten bir düşünceye ulaşmışlardır. Türk dili en koyu dîvan şâiri ile en lûgatlı nesir ustalarının nazarında, bizzat kendi deyimleri ile artık "lisân-ı şeker-feşân", bir "lisân-ı asel-beyan" dır. Onlarca öylesine tatlı ve zevk verici bir dil, bir san'at malzemesi olarak görülmektedir. Dîvan edebiyâtını yapan san'atkârlarımız, ister

nesir sâhasında olsun, ister şiir sâhasında olsun, bütün bu devre boyunca, halk dili «kaba Türkçe» diye bir tavsîfin içinde kalmakla berâber, edebî Türk dilini büyük bir estetik kıymet olarak görmüşler ve bunu ısrarla belirtmişlerdir. Fakat, XIX. asrın ortalarına gelince, Tanzîmât'ı biraz aştığımızda Türk dilinde yeni bir şikâyet mevzûu, yeniden bir problem kendini gösteriyor. Türk edebiyatçıları, kalem sâhibleri, Türk dilinde bir durumdan şikâyetçi olmağa başlıyorlar. Bu da, yazı dilimize giren yabancı kelimelerin nisbeti ve onun lûgatine hâkim oluşu mes'lesi etrâfında teşekkül ediyor.

Ana hatları ile ifâde edersek, Türk diline luzûmundan fazla Arabca ve Farsca kelime girmiştir, fikri yavaş yavaş kendini kabûl ettiriyor, bir şikâyet olarak kendisini hissettiriyor.

Bunun yanı sıra, kültürümüze ve tarihimize toplu bir bakış olarak Türkçü ve milliyetçi görüş inkişafını yapar. Tanzîmat sonrasının lûgatte Türk'e dönüş fikri, bir müddet sonra Türkçü görüşün baş temlerinden biri olur.

Bu cereyânın istikâmeti, Türkçe'ye asli benliğini kazandırmak, onu yabancı gramer kâidelerinden arındırmak, Arabca ve Farsca kelimeler karşısında esas kendi lûgatini yazı diline hâkim kılmak şeklinde târif edilebilir. Problemin merkezini doğrudan doğruya yazı dili teşkil eder. Konuşma dili, sokağın dili bu bakımdan zâten bir mes'ele yaratmamıştır. Bütün problem yazı dili etrâfında dönmektedir.

Milliyetçi düşünüşün, Türkçü görüşün seyir ve inkişafı ile berâber ana dilin kendini bulduğunu, kendi kaynak ve imkânlarına yöneldiğini görüyoruz. Türkçe için gerçekten lüzûmsuz, husûsî ve müstesnâ bir ifâde değeri taşımayan, varlıklarına fazla ihtiyaç hissedilmeyen ve ana dilde karşılıkları bulunan kelimelerin terk olunması yoluna girilir. Yazı dili bunlardan arınmağa başlar. II .Meşrûtiyet'ten sonra hız kazanan bu cereyan, Cumhûriyet'in ilk yıllarına geldiğimizde artık iyiden iyiye mecrâsını bulmuş vaziyettedir. Türk dili çok normal, hiç de ağır sayılmayacak bir tempo ile kendi benliğine kavuşmuş, gittikçe kendi kaynağından serpilip gelişen bir manzara gösterir. Sâdeleşme Türkçe için artık vazgeçilemez bir temâyül ve dönülemez bir istikâmet olarak kendisini kabûl ettirmiştir.

Türk edebiyâtı, gerçek kaynağından beslenen, bir medeniyette en aşağı bin yıllık bir tecrübenin, karşılaştığı yeni ihtiyaçların da tesiriyle, ifâde imkânları zenginleşmiş, çok daha büyük gelişmelere namzed bir Türkçe'nin eserlerini verirken dile bir müdâhale gelir. Bu müdâhalenin programı Türk dilinde kat'i bir tasfiye yapmaktır. Tam mânâsiyle menşe' gözeten bir zihniyetle onun lûgatindeki Arapça ve Farsca asıllı kelimeleri amansız ve kat'i bir tasfiyeden geçirmek hareketin baş hedefidir. Daha 1890'lı senelerde başda Fuad Köserâif olmak üzere bâzı müfrit dil heveskârları böyle bir dâvâya kalkışmışlar, fakat bu nazariye hiç kabûl görmedikten başka, yazı dilimizin millileşmesi, sâdeleşmesi düşüncesinin bayrakdarlığını yapan Şemseddin Sâmî, Necib Âsım gibi önde gelen Türkçü muharrirler derhâl ona karşı vaziyet almışlar ve kendilerinin tasfiyeci olmadıklarını, bilhassa ilân etmek lüzûmunu hissetmişlerdir. Gerek Şemseddin Sâmî olsun, gerek Necib Âsım olsun filoloji terbiyesi aldıkları için, o düşüncedekilerle aynı safa düşmüş görünmek istemediklerinden derhâl cephelerini belirtmişler ve tasfiyeciliği reddetmişlerdir. Bu düşüncenin yanlışlığı, tatbikinden doğacak zarar ve mahzurlar böylece daha seksen küsür sene öncesi ifâde edilmiş olur. Cumhûriyet'in ilk on senesi geçtikten sonra tasfiyeci görüşle müdâhalenin, tesirleri bakımından çok ciddî bir müdâhalenin Türk diline ârız olduğunu görürüz. İki senelik kadar bir deneyiş sonunda bir tarafa bırakılıp bütün dillerin Türkçeden çıktığı yolunda bir nazariye ile tatlıya bağlanmak istenen bu müdâhaleye Türk dili bilhassa 1938'lerden sonra sahne olur.

Yarım asra yaklaşan bir müddet içinde bu müdâhalenin, bugün iyiden iyiye baş veren neticeleriyle karşı karşıya gelmiş bulunuyoruz. Artık bu mes'eledede bir başlangıç safhasında olduğumuzu söyleyemeyeceğiz. Müdâhale ve onun bütün imkânlarıyla kullanmış olduğu propaganda, bugün memleketimizde, dile bağlı olarak bütün kültür hayatında semerelerini, acı meyvelerini vermeğe başlamıştır. Bu hareket, dilde öteden beri mevcûd olanın yerine, hiç mevcûd olmamış olanı veya çok eski devirlerde var olup da terkedilmiş, başka lehçelerde kalmış olanı getirmek esâsı içinde çalışmaktadır. Böylece dilin mevcud malzemesi, kelime hazinesi değişecek, yabancı asıllı ne

varsa elenecek, bunun yerine kendisi tarafından imâl edilip ortaya sürülmüş kelimelerden olma bir lûgat geçecek, ayrıca Türk dilinin aşılmış devrelerinde, uzak lehçelerinde kalmış, kullanıştan düşmüş, tamâmiyle dil şuûrumuzun, dil hâfızamızın sınırlarından çıkmış birtakım kelimeler de mevcûdu değiştiren elemanlar olarak yerleştirilecektir. İşte bütün operasyon başlangıcından bu yana bu plân üzerinde işlemiş ve çalışmıştır.

İlkin şunu belirtmek mecbûriyetindeyiz ki, hareket bu fikre sâhip bir çevrenin veyâ şahısların ortaya teklifler getirmesi, görüşler öne sürmesi şeklinde cereyân etmemiştir. Bir siyâsi baskıyla birlikte yürümüştür. Dil ile meşgûl olan bir kurumun veyâ şahısların Türk dili için tasavvurlar, düşünceler ortaya atması, bunları kitapları ile, broşürleri, mecmûaları ile yaymağa çalışması, zorla kabûl ettirilmeğe kalkışılmadığı müddetçe normal sayılabilir. Fakat bizde iş, bu raddede kalmayarak yanına devletin kuvvetini alan, fiilî ve müessir bir müdâhale şekline girmiştir.

Tasfiyeci düşünce efkâr-ı umûmiyenin serbest re'iyine ve irâdesine havâle olunmadan devlet eli ile, güçlü propaganda vâsıtaları ile bütün müesseselere zorla sokulup hâkim kılınmağa çalışılmış, mutlakâ uyulması şart bir resmî mecbûriyet hâline getirilmiştir. Öyle devirler, devreler olmuştur ki, devlet memurları, resmî müesseseler mensupları, tasfiyecilerin istediği dili kullanmağa, resmî yazışmaları onların getirdiği lûgatle yapmağa mecbûr kılınmışlardır. İş öyle sıkı ve katı tutulmuştur ki: Bu dille kaleme alınmayan evrak, Türkçe değildir diye îade olunur, bu yüzden yazışmalar, muâmeleler zaman zaman sekteye uğrar. Bindokuzyüz otuzsekizlerden sonra başlamış olan bu durumun yakın yıllarda yine canlandırılmağa çalışıldığını gördük: Her me'murun masası başında bir «sözlük», yazacağı resmî yazıyı zihnindeki veyâ müsveddesindeki normal dille ilk ifâdesini bu lûgate göre tanzim ve tercüme edecektir. Yâni, Türkiye'nin yirminci asır sonlarındaki devresinde bir devlet vazîfelisi ki, evinde ve sokakta, âilesi, ve eşi dostu ile konuştuğu, yaşadığı dili yazıya geçiremiyor, yabancı bir dilde iş yapar gibi önündeki lûgate bakmadan, ifâdeyi onun kelimelerine döküp tercüme etmeden bir resmî yazı yazamıyor, iş bir devlet yazısı olunca bildiğinden bilmediği bir lûgate geçmek zorunda kalıyor.

Öyle bir lûgat ki : Ana kucağından bu yana vatanında bir defâ işitmediği, hâfızasının tanımadığı, zihninin, zevkinin sindiremediği, her bakımdan kendisine yabancı bir sözler yığını... istif istif yabancılıklar... buruk, takır takır, kekrek kekrek «sözcük»ler...

Mektep kitaplarında dil bir hamlede değiştirilmiş, mesûliyetten olduğu kadar, filolojik ehliyet ve zihniyetten de tamamıyla beri bulunan kimselerin kendi kafalarının, bilgisizlik ve zevksizliklerinin laboratuvarlarında yarattıkları, hiçbir ilmi kontrolden, ilmi münâkaşadan geçmemiş yüzlerce, binlerce kelime kullanılması, bellenişmesi mecbûrî bir devlet lûgati hâline getirilmiştir.

Mekteplerde «Arı Dil Kolları» kurdurulmuş, bu kollar yeni kelimeler icâd etmekle vazîfelendirilmiş, bu kollarca arı dilin duvar gazeteleri çıkarılmıştır. Ve talebenin, yazılarında bu dili kullanmaları mecbur tutulmuştur. Bu işe şartlanmış hocalar, talebelerin bilgilerine ve seviyelerine değil, bu kelimeleri kullanıp kullanmadıklarına göre not vermişlerdir. Kıymetli ve çalışkan talebeler, bu kelimeleri istenilen ölçüde kullanmadıkları için muvaffakiyetsiz sayılmış, hattâ bu yüzden harcanmışlardır. Bütün bu faâliyet, maârif vekâletinin tavsiye ve himâyesi altında sürdürülmüştür.

Bu geniş cepheli baskıya müesseseler ve şahıslar boyun eğmiştir. Memleketimizin siyâsî hayâtı demokrasi devresine girmediği çağda, yâni tek parti nüfûzunun herşeye müdâhale ettiği bir devirde bu hareket hükmünü iyice yürütmüştür. Fakat durum, tek partili hayâtın nihâyete ermesi ile de değişmiş değildir. Tek partinin müdâhalesi gitmiş, dil konusunda memlekette muhtelif baskı grupları ortaya çıkmıştır. Hattâ durum bilhassa 1960 sonrasında daha da ağırlaşmıştır. Bugün birçok müesseselerde Türk münevveri kendi dilini, onun millete mâl olmuş lûgatını istediği gibi kullanamamaktadır. Çünkü mutlak sûrette bir baskı grubunun tepkisi ile karşılaşmaktadır.

Tabii hadlerin dil ilminin gerçeklerini hiçe sayan ısrarlı müdâhalelerle devamlı zorlanması, kendi tabii akışı içindeki değişme zamânına tahammül edemez bir sabırsızlıkla, asırlar içinde teşekkül etmiş lûgatının lâgv ve ilgâsına gidilerek, ye-

rine sokulmanın yerleşmesi için dile durmaksızın yüklenilmesi, getirilmek isteneni benimsemeyenlere, ona teslimiyet göstermeyenlere gericilik, tutuculuk gibi ithamlarla tehdid ve şantaj mekanizmasının işletilip zihinler ve vicdanlar üzerinde bir tazyik kurulması neticesinde bugün Türk münevverinde dil şuûru sağlığını kaybetmiştir. Türk münevverinin zihni, başka cemiyetlerde emsâli görülmedik bir dil kargaşası içindedir. Türk dilinin içine düştüğü istikrarsızlık, büyük bölümü ile Türk münevverinde dil ölçüsü diye bir şey bırakmamıştır. Bir sel felâketinin, bir kasırganın, bir zelzelenin getirdiği ânî tesire benzer bir sür'at ve şiddetle kelimelerin taşıdıkları mefhumlar ve irtibatlı bulundukları ifâde grupları ile birlikte ardarda yıkılması, bir anafora kapılmışçasına anadilinin lûgatının çalkantıdan çalkantıya, değişiklikten değişikliğe uğraması, gerçek Türkçe'nin, milletin konuşup söylediği, millet hâfızasının tanıdığı dil mi, yâhud «öztürkçe» diye ortaya sürülüp, kabûlü ve tatbiki için fırtınalar kopartılan lehce ve lûgat mi olduğunun birçokları için artık bilinemez, kestirilemez bir şey hâline gelmesi, tahsil müesseselerindeki tesir ve şartlanmaya mâruz kalan Türk insanının dil duygusunu köreltmış, onu doğruyu, tabiîyi sezdirecek bir dil ölçüsünden mahrum kılmıştır. Yalnız yabancı asıllı olanların değil, özbeöz Türkçe kelimelerin de «özleştirme»ye kurban edildiği bir cereyan karşısında zihinler şaşkınlaşmış, pusulayı kaybetmiştir. Meselâ Türkçe'nin «sebeb», «münâsebet», «vesile» gibi mefhumlar ifâde eden «dolayisiyle», «ötürü», «yüzünden» sözleri bir tarafa atılarak, bunların hepsi yerine «nedeni ile» diye bir söz geçirilmiş, münevverin dilinde bu zevksiz ve münâsebetsiz kelime, Türkçe'nin işlediği, nüanslarla doldurduğu bütün o öteki kelimelerin üstüne gelip oturmuştur. Bugün Türk münevveri, «nedeni, nedeni ile» uydurması karşısında, anadilinin asırlar boyunca yaşadığı, yüzde yüz kendisinin olan o kelimelere yabancılaşmış, «nedeni» sözü yanında köhneleşmiş, devrini doldurmuş gibi hissedip, hattâ «Osmanlıca» olduğu zanniyle onları kullanmaktan kaçınır olmuştur. «Arı dil», «arı Türkçe» diye öyle bir mani yaratılmıştır ki, bugün Türk münevveri onun modası dışındaki sözleri ağıza ve kaleme getirmek bir gerilik alâmeti görüleceği endişesi ve çağa ayak uyduramamış sayılmak

«phobie»si ile, rüşvet verir gibi sözlerinin, yazdıklarının şurasına burasına onun lûgatının kelimelerini serpiştirmek mârifetine kendini kaptırmış, bunu belirli bir zihniyet ve çevreye karşı hem bir nev'i korunma, hem bir hoş görünme vâsıtası olarak kullanma yoluna gitmiştir.

Bu zihniyetin insanı entellektüel modaya sürülen yeni kelimeleri kullanmakla, modern ve çağdaş bir kişi olduğu veya olacağı zan ve vehmi içindedir. Dil şuûru sarsıntıya uğramış olduğu için, tahsilce en yüksek kademedekiler de hâriç kalmamak üzere bugün memleket münevveri, hiç bir mantık, zevk süzgecinden geçirmeksizin zihnini ve dilini uydurma kelimelerin lûgatına ve zevksizliğine kolayca teslim etmektedir. Türkçe'nin lûgatı bir değişme anaforuna düşmüştür. Atılanların yerine arı dil, öztürkçe diye konulan sözler de bir müddet sonra bırakılmakta, bunların yerine başka yeniler getirilmektedir. «Arı dil»in, nâm-ı diğer «öztürkçe»nin yirmi-otuz sene içinde eskimiş, dekaddan dekada «caduc» olmuş kelimelerinin bir envanterini yapmak Türk dilinin içine düşürüldüğü istikrarsızlık kadar, gidişat ve istikbâli bakımından da ibret ve sıkıntı verici bir tablo ortaya koyacaktır.

Öte yandan ortaya sürülmüş her yeni kelimenin de kalem-den kaleme, şahıstan şahısa bâzı harf ve ek farkları ile morfolojik manzarada çeşitli varyantları türemektedir. «Arı Türkçe» veya «öztürkçe» adına tertib edilmiş lûgatlerin her birinde, aynı şey için değişik, birbirini tutmaz, başka başka kelimeler, karşılıklar gösterilmektedir. Her «sözlük yapıcı», kitabına kendine göre, kendi icâdına göre kelimeler, karşılıklar koymaktadır. Hattâ, başka «sözlük»lerin hiç birinde olmayan yeni yeni kelimeler getirmek, bunlar için bir iftihar ve üstünlük vesilesi olarak ilân olunuyor. «Arı dil» kendi içinde, kendi örnekleri ve lûgatı içinde dahi bir birlik kuramamıştır. «Arı dil» ile irfânımızda yazardan yazara, şahıstan şahısa, yıldan yıla değişen bir lûgat pazarı açılmıştır.

«Devamlı tasfiye», «devamlı değişme» Türk dili için zihinlerde değişmez bir parola hâline getirilmiştir. İmlâdan gramere, gramerden lûgate her bucağı ile Türk dilinin prensipleri sarılmış, red ve inkâr olunmuş, dil disiplini diye bir şey bırakılmak istenmemiştir. Dünyânın en kolay ve en basit imlâsına

sâhib olduğu hâlde, bugün «okumuşlar»ın çoğunluğunca Türkçe yanlış yazılır, en cüz'î imlâ kâidelerine dahî riâyet gösterilmez bir dil manzarasına düşmüştür. Öyle bir hâle gelinmiştir ki, bir anket yapılırsa, «dahî» edatını, soru ekini doğru şekilde yazan acaba kaç «okumuş» çıkar? Aynı «okumuş», öğrendiği bir Batı dilinin imlâsını ise hakkınca bellemeğe, onu kusursuz yazmağa tam bir itinâ gösteren, hatâ «mahcûbiyet»inden kaçınan insandır. Türkçe'de imlâyı riâyetsizlikten, onu yanlış yazmaktan dolayı herhangi bir müeyyide tatbîke kalkışıldığında, talebe olsun, veli olsun, çevre olsun bunu hazmedemeyip tepki gösterir. İmlâ hatâsı yüzünden not kırmak, puvan düşürmek, verilen vazîfeyi başarısız kabûl etmek nev'inden muâmeleler haksız, yersiz bir işgüzarlık sayılır. Fakat böyle bir itiraz bir İngilizce, veyâ Fransızca, yâhud bir Almanca karşısında akla gelmiyor. Bir yabancı dil için tabîî ve meşrû görülen bir şey, Türkçe bahis konusu olduğunda lüzûmsuz bir titizlik kabûl ediliyor. Bu bakımdan düşünülecek olursa Türkçe, kendi insanımız tarafından Batı dillerine nisbetle ikinci sınıf bir dil muâmelesi görüyor demektir. Tek başına bu vâkıa «okumuşumuz»da, «okuyan»ımızda dil şuûrunun ve ana-dile saygının ne derece kaybedildiğini gösterir.

Dil şuûrunun uğradığı za'f ve sarsıntı netîcesi, bizim insanımız bugün Türkiye'de tam mânâsiyle bir dil ikiliğinin içine düşmüştür. Makam masasının başında, kürsüde, mikrofona önünde başka bir dil, bir başka lûgat tekellüm ediyor; evinde, sofrasında, dost meclisinde âilesi ile, ahabları ile de bir başka dil konuşuyor. Yazdığı konuştuğunda, konuştuğu yazdığı; okuduğu söylediğinde, söylediği okuduğunda bir başka dil oluyor, bir başka lûgatleniyor. Radyoda, televizyonda duyduğu dili hayâtında bulamıyor; evinde, sokakta konuştuğunu da onlarda kaybediyor.

İşte bu kargaşa tablosu içinde, Türk münevverinin dil mes'elesinde tavrı diye bir mes'ele bütün ağırlığı ile ortaya çıkar. Tasfiye hareketini, uydurmacılığı hiç bir sûretle kabûl lenmeyenleri, ona teslim olmak istemeyenleri bir tarafa bırakırsak, okumuş kesimin dil mes'elesinde sahnelenen başlıca tip ve davranışları şunlardır :

En başta gelen, en sâri olan, dil züppeliği, arı dil snobiz-

midir. Bir kısım «aydın», modern görünmek, çağa ayak uydurmuş gözükmek psikoza ile tasfiyenin dilini, kendilerini alışılmıştan, eski sayılardan uzak, yeni ve ileri göstermeği sağlayan bir husûsî lehce gibi benimsemiştir. Onda düşünce kofluklarını, fikir sathiliklerini bu moda lûgatın getirdiği kelimelerin cîlâ ve örtüsü ile anbalajlamak imkânını da görmüşlerdir. Bu lehcenin lûgatına sık sık baş vurmak, bilgi ve fikir boşluklarını kamufle etmekten başka, söylenen ve yazılanları yeni diye satmağa da yaradığından çok revaçta bir tutum olmuştur.

Eski ve geri görünmemek için yeni ve moda kelimeleri kullanmak psikoza, bugün cemiyetimizde zihinleri çok geniş ölçüde tesiri altına almıştır. Bunun tezâhürlerini yeni ve eski her nesilden pek çok kimsede değişik değişik derecelerde görmekteyiz. Eski nesillerdekilerden bu psikozun içine girmiş olanların sayısı hiç de az değildir. Görmüş oldukları dil terbiyesi, dil kültürleri bakımından yeni nesillerden farklı durumda bulunan yaş ve seviyedeki kimselerin kendilerini bu psikozu kaptırmaları: Kendini yeniye beğendirmek, kendini yeni kabûl ettirmek, gençlerin adamı olmak, onların benimse-dikleri kimse kalmak; yâni, hep yeni olmak, her zaman yeni kalmak, dâimâ yeninin içinde bulunmak gibi bir nevî nefis koruması ihtiyâcından da kaynaklanmaktadır. Delikanlı görünmek heveslisi aksağlının en aşırı spor kıyâfetlere özenmesi, en göz alıcı modalara bürünmesi neyse, bu da ona benzer.

Yeniye benimsemiş çevreye onu taklîd ederek, ona benze-meğe çalışarak hoş görünmek zihniyeti aynı zamanda bir tâvizci tavrın da ifâdesi oluyor. Bu noktadan bir tâvizcilik, pek çok münevverimizde görülen yaygın bir tutumdur. Yazının, sözün şurasında - burasında moda, yeni çıkma kelimeleri bulundurmakla belirli bir çevreyi memnûn etmek, bu sûretle o taraftan gelebilecek bâzı tepkilerden kendisini masun tutmak, bu tavrın esâsını teşkil eder. Yeninin, o çevrenin rağbet etmediğinin, hoş karşılamadığının yerine, moda olanın kullanılması ile hiç değilse zevâhir kurtarılmış olmaktadır. Bir çoğunluk yeni lehcenin, samîmî olarak benimsemediği lûgatine bu yoldan hep tâviz vermiştir. Vaziyet almaları, dil mes'elesinde inandıkları hakikatleri müdâfaa etmeleri gerekenler, baskı gruplarının mevcûdiyeti dolayisiyle susmuşlar, rahatlarının

kaçmaması için, yapıları karşı çıkmak yerine, böyle tâviz yolunu seçerek teslimiyet göstermişlerdir. İstemeyerek de olsa, belirli bir zihniyet ve çevrenin hismine uğramamak maksadıyla âdetâ haraç verir gibi o lehcenin lûgatini yer yer kullanmağa, yazıp söylediklerine serpiştirmeye mecbûriyet hissetmişlerdir.

Kimi kısımda ise alınmış herhangi bir seçik tavırdan çok, zihin insicamsızlığı kendini gösterir. Söz gelişi, yüksek mevkide bir yetkilidir. Dildeki gidişattan şikâyetçi olduğunu söyler. Hattâ bir dil akademisinin mevcûd olmamasına esef eder. Bunun kurulması için harekete geçileceğini söyler, fakat bu arada bütün şikâyet mevzûu olan kelimeleri de kullanmaktan geri kalmaz : «Zorunlu» der, «bu nedenle» der, «kuşkusuz» der, «olanak», «olasılık», «uygarlık düzeyi» diye çeşitli sözler ifâdesinde dizim dizim sıralanır. Burada bir düşünce insicamsızlığı bahis konusudur. Bununla mâlûl okumuşumuz maalesef az değil; en önde gelen makamlardan alt kademelere kadar her kesimde, hem de dilciler arasında ona sık sık rastlamak mümkündür.

Bir başka tavır, dil mes'elesinde ikili oynayan tipin davranışdır. Bu tutumun sâhibi, bâzı çevrelerde tasfiyeci cereyânın tamâmiyle aleyhinde görünür, o çevrenin neşir organlarında onu kabûl etmeyen görüşün müdâfaasını yapar pozun içindedir. Fakat aynı şahıs karşı tarafın insanları ile bir mecliste bir araya geldiğinde ortadan silinmiş gibi oluyor. Diyor ki : «Ben de anlayamıyorum bu mücâdelenin ne olduğunu, ne netice vereceğini. Kim haklı, bu taraf mı, yoksa tasfiyeciler, arı türkçeciler mi? Ben, zannediyorum bugün objektif bir hüküm veremeyiz. Gerçek hükmü herhâlde istikbâl verecek. Belki ötekilerin değil, sizin görüşünüz haklı çıkacak» diyor. Hâlbuki iki gün evvel bu tasfiyeci görüşün taraftarlarını filân gazetede, Türk kültürüne düşmanlıkla ithâm etmiştir. Ama onların arasına girdiği zaman ise böylesine bir tavır içinde gözüküyor. Bunların da maalesef örneklerini sık sık etrâfımızda görmekteyiz. Bunlar aynı zamanda ikide-bir dilde bir orta yol tutmaktan bahsederler. Sanki divan dilini diriltmek, Servet-i Fünûn lûgatını devâm ettirmek, Süleyman Nazif'lerin lisânını geri getirmek isteyen bir cephe ve cereyan varmış gibi tasfiyeci

görüşün karşısına mevcûd olmayan bir kutup çıkarırlar. Bu sûretle kendilerini tarafsız, «ılımlı» ve objektif bir kişi gibi gösterip lehlerine puvan toplamayı gözetirler.

Yıllar boyunca gittikçe artan bir kesâfetle zihinleri dilde, lûgatte şartlandırılmış olanların ise durumuna gelince : Bunlar, mes'elenin farkında değildirler. Türkçe'yi, gerçek Türkçe'yi zihinlerine aşılana sözlerin dünyâsından ibâret zannederler. Tabii Türkçe'nin eserleri ile karşılaştıklarında ise bir yadırgama duygusunun içine düşerler; şartlandırıldıkları «sözcük»lerle örülü kekrek dili bunlarda bulamadıklarından yabancı ve eski bir şeyle temâsa gelmiş gibi rahatsızlık ve tatminsizlik duyarlar. Çünkü onlar, türeme bir zümre dilinin sun'î dünyâsı içinde kalmış, Türkçe diye böyle yapma bir dilin vehmine saplanmış olanlar, bu sicilsiz ve nesepsiz dili gerçek Türkçe sananlardır.

Son kademedede, tasfiye işine bütün benlikleriyle sarılmış olan kesime geliriz. Bunlar o hareketin getireceği neticeleri hesâb ederek, bile bile bu dâvâyı yürütenlerdir. Onların görmek istedikleri, tasfiyenin gerçekleşmesi ile, Türk dilinin ve kültürünün nesillere akışında meydana gelecek kopukluktur.

Bu tip münevverin nazarında bugün Türkçe'nin bütün mes'eleli Arapça, Farsça menşe'li kelimeleri atmak, yerlerine yeni yapılmış sözleri koymaktan ibârettir. Onlar için ilk hedef, mevcut lûgatı tasfiye ve değiştirme işidir. Onlara göre, eğer bu değiştirme işi tamamlanırsa, bin yıllık bir medeniyetten devralınmış, İslâmî medeniyet asırlarında mefhumları ile birlikte yaşanmış kelimeler Türk dilinden tasfiye edilirse mes'ele halledilmiş olacaktır. Türkçe o zaman «egemenliğini» kazanmış, çağdaş, devrimci zihniyete açık bir dil olacaktır.

Türkçe'nin zenginliği, Türkçe'nin estetiği, Türkçe'nin güzelliği gibi mes'eleler bu tip münevverin kafasında mevcut değildir. Bâzılarında ufak bir marj, not kabilinden görülebilecek temaslar ise sâdece zevâhiri kurtarmaktan ibâret kalır. Onlar için dilde esas mes'ele, bin yıllık bir medeniyetten gelme bir lûgatin tasfiye ve ilgâsı dâvâsıdır.

Bu zihniyetin sâhipleri, halkın, milletin diline Arapça ve Farsça'dan girmiş kelimelerin temizlenmesini isterlerken, Garp dillerinden gelmiş ve aynı şekilde halk dilinin malı olmuş keli-

meler karşısında ise böyle bir dâvâ gütmezler. Meselâ, Fransızca'nın «honneur»ünden gelip dilimize yerleşmiş «onur» kelimesi: Bu, tasfiyecilerin zihinlerini rahatsız eden bir kelime değildir. Arapça ve Farsça için sarıldıkları yabancı asıllılık ölçüsünü, diğer benzerleri gibi buna tatbik etmek şöyle dursun, bilakis onu benimsemişler, ona dilde var olma hakkını tanımışlar, «sözlük»lerine Türkçe diye buyur etmişlerdir.

Bugün Türk dilinde alabildiğine sürdürülen «özleştirme» hareketi, Türkçe'yi yabancı her dilden değil, sâdece ve sâdece İslâm medeniyetinden gelme kelimelerden temizleme şeklinde yürümekte ve yürütülmektedir. Türkçe'ye tarihi akışı içinde Arapça ve Farsça'dan başka, Çince'den, Sogdca'dan, Toharca'dan, Mogolca'dan, Slav dillerinden, Rumca'dan da bir çok kelimeler girmiş ve bunlar bugün menşe'lerini hissettirmeyen bir hâle gelmişlerdir. Ötekiler gibi bunlar da bizim dilimizin artık tabii unsurları olmak mâhiyetini kazanmışlardır.

İşte bütün bu yabancı kelime mevcûdu içinde seçilmiş sâdece iki hedef vardır: Arapça ve Farsça asıllı kelimeler... Yani bin yıllık bir medeniyet mirâsının kelimeleri... Bu çerçevedeki kelimeler suçlanmakta ve boy hedefi alınmaktadır. Başından beri kendilerine en fazla düşmanlık gösterilmiş, varlıklarına savaş açılmış, dilimizden atılmasına, silinmesine çalışılmış olan kelimeler bunlardır. Bir «kaldırım» kelimesi Rumca'dır, Rumca'dan bize gelmiştir. «Kiler», bayrağın «gönder»i, hattâ «ninni» Rumca'dan geçmiştir. Ama biz bu soydan kelimelere karşı tasfiyecilerce bir mücâdele kaydetmiyoruz. Bu tertip kelimelere karşı bir davranış gösterilmediği hâlde, Türk dilinin, Türk milletinin en aziz mefhumlar hâlinde benimsemiş olduğu bir çok kelimeler, dilimizden itile kakıla çıkarılmağa çalışılmıştır ve çıkarılmaktadır. İşte «millet» kelimesi, en başta «millî» kelimesi, «hürriyet» kelimesi, «istiklâl» kelimesi... Bunlar, dilimizden ilk hamlede sürülmek istenen kelimeler olmuştur.

Türk dilinde, Türk milleti için temel mefhumlar teşkil etmiş ne kadar kelime varsa bunlara karşı mücâdele açılmıştır, bunlar tahribe çalışılmıştır.

Hâdisenin rûhu, dil ile mefhumlar arasındaki münâsebetedir. İşin sâdece bir lûgat mes'elesi, tek başına bir kelime kadrosu üzerinde cereyân eden bir değişiklik mes'elesi olma-

dığı, asıl dâvânın kelimelerin, silinen kelimelerin berâberindeki mefhumlar, asırlar boyunca milletimizce yaşanmış büyük ve asil hislerin, bir medeniyet içinde yaşanmış muhtevânın taşıyıcısı mefhum-kelimeler olduğu bilinmelidir.

İşte bu dil tasfiyesi bu planda bir neticeyi hedef almaktadır. Mes'ele sâdece şu şu kelimelerin dilimizden çıkarılması işi değil, o kelimelerle birlikte, bunların bağlı bulunduğu mefhumları da silmek, aradan götürmektir.

Bir yoklama yapalım: «Rahmetli» veya «merhum» kelimesi... Rahmet mefhûmu, Türkçe'nin İslâm öncesine gidecek olursak yoktur. O çağın telâkkîleri içinde «rahmet» diye bir mefhum olmamıştır.

Bu rahmetli kelimesini bilmeyen yok gibidir. Ama onu ve merhum'u Türkçe değildir diye attık. Onun yerine «ölü» kelimesini getirdik. Resmî yazışmalarda, devlet dâirelerinde hayatta olmayan kimselerin isimleri başına «merhum», «rahmetli» yerine «ölü» sözü geldi. Mahkemelerde «ölü bilmem kim» diye söylenilir, «ölü filân oğlu» diye seslenilir oldu.

«Rahmetli», «merhum» sözü tabîî ki, yaşayanı değil, bir ölmüşü ifâde etmektedir. Ama onun yerine «ölü» kelimesini koyduğumuzda, bizim çıkardığımız sâdece «rahmetli», «merhum» kelimesi olmadı, bunun ifâde ettiği bir mefhum, o incelik ve ölmüşlerimize karşı bir hürmet tavrı da birlikte kayboldu. Burada kelimedен başka giden, bir mefhum, bir duygu, bir mânevî muhtevâ da oluyor.

«Şehid» kelimesini bir gün muhakkak — hattâ geciktirilebile — değiştireceklerdir; şehid Arapça'nındır, Arab'ın malıdır diyeceklerdir.

Bu kelime, bizde sâdece harpte vurulup ölmüş insan demek değildir. Bir dinî ve mânevî pâyeyi de ifâde etmektedir. Eğer biz şehid'in yerine «ölü» kelimesini koyarsak, bu muhtevâ tamâmiyle kaybolmaktadır. Meselâ, «şehid asker» yerine, «şehid Mehmed» yerine «ölü Mehmed», «ölü asker» dediğimiz zaman, artık bunda o muhterem tasavvuru bulamayacağız, bir kadavra karşımızda teşekkül edecektir. Ölü sözünün telkîni, tedâî ettirdiği şey bir ceset, bir kadavra tasavvurudur. «Ölü Mehmed», ilkin bir kadavrayı akla getiriyor. O, Mehmed adındaki bir insanın kadavrasını, na'sını, cesedini ifâde eder. Ama, şehid

veyâ merhûm dediğimiz zaman bu cesed, naaş tasavvuru üstüne çıkılır; o sözle tamâmen mânevî plânda bir şey idrâk ederiz.

Gözü kapalı tasfiyecilere karşı Türkçe'nin müdâfaası yapılırken silinmeğe, yok edilmeğe gayret edilen bu neviden kelimelerin tesbîti çok mühim bir mânâ ifâde edecektir. Tahribe, unutturulmağa çalışılan kelimelerin kategorileri nelerdir, bilhassa hangi tip kelimeler hedef alınıyor? Bu cihetin ortaya konulması lâzım. Bu vak'anın tedkikinden çıkan netice ne oluyor? Bunun gözler önüne serilmesi gerek. Yapılan iş, iyice belli olacaktır ki, Arapça ve Farsça kelimeler zemininde alelâde bir değişiklik, bir lûgat yenilemesi mes'elesi değildir. Değiştirilen, tasfiye edilen kelimelerle, bunların bağlı bulundukları duygular, mefhumlar nasıl zedeleniyor ve yok ediliyor? Bu hâdisenin gerçek cephesini ve şumûlünü, bilhassa bu yönden yapılacak dikkatli tedkikler olanca çıplaklığı ile ortaya koyacaktır.

Tekrarlayalım : Bu tasfiye işinde Arapça ve Farsça asıllı kelimelerin kaldırılması ötesinde, mefhumların, duyguların yıkılması hâdisesi vardır.

Bu kategoriden birkaç hâdiseye daha işâret edeceğiz : «Hürriyet»in yerine «özgürlük» getirilmiş. «Özgürlük», Türkçe'nin büyük mâzisi içinde acaba ne kadarlık bir geçmişe ve hayâta sâhiptir? İlk yazılı vesikaları sayılan Yenisey kitâbeleriyle altıncı veyâ bir nazariyeye göre beşinci asırdan başlatılırsa on-dört asırdan beri yazıda mevcut bir Türkçe'nin yanında «özgürlük»ün kaç senesi vardır? «Hürriyet» kelimesi tabîi ki o eski devirlere gitmez, yenice, dilimizde bu mânâsiyle bir asır ötesi mâzîsi olan bir kelimedir. Ama bu kelime, Türk tarihinin son devresinin bütün mâcerâsını berâberinde taşır. Dayandığı mefhumun bir asır boyunca mücâdelesini vermiştir. Pek çok eve hürriyet kelimesi ıztırap, ayrılıklar ve korkularla girmiştir. Sürgünler, firarlar, gurbetler, nekbetler, elemeler, fertçe ve cemiyetçe onun uğrunda yaşanmış bütün bir mâcerâsı millet hâfızasında ve tarihinde hep bu kelimenin berâberindedir. Türk cemiyeti, bu kelimenin içindekinin sevincini ve bayramını da yaşamıştır. Bu kelimeyle meydanlara dökülmüş, bu kelimeyle Türk bayrağının yollarda, meydanlarda, askerî birliklerin önün-

de, evlerin, binâların pencerelerinde ve alınlarında dalga dalga dalgalandığını yaşamıştır. Bir asır fazlası bir çağ, bu kelime ile bir millet mâcerâsı yaşanmıştır. Onun yerine oturtulmuş bir «özgürlük» ise hangi yaşanmış taşıyor, neyi hatırlatabiliyor?

«Bağımsızlık»la silinmesine çalışılan «istiklâl» kelimesine bakalım : Bu memleketin çocukları, «Ya istiklâl, ya ölüm!» diye cephelere koşmuş, kanlarını bu kelimenin taşıdığı mânâ uğruna dökmüşlerdir. Buna mukâbil, «bağımsızlık» sözünün böyle bir hüviyeti, yaşanmışı yoktur. Millet hâfızasına mâl olmuş bir muhtevâdan mahrûm «bağımsızlık» üstelik menfî yapıda bir kelimedir. Kendisini kuran ek, «korkusuzluk, endişesizlik»deki gibi sayısı sınırlı örneklere mukâbil, asıl menfilik tarafı gâlip bir kelime teşkil unsurudur. Onunla yapılmış binlerce kelimede hep menfî bir hâlin ifâde ve telkini vardır. Bir «istiklâl» kelimesinin telkin hassası ile, bir «bağımsızlık» sözünün telkin ve tedâî durumu, yapısı, bu gramer yönü dolayısıyla aynı değildir. Bünyesinde bir menfilik unsuru bulunmayan «istiklâl» sözüne karşı, «bağımsızlık» ta morfolojik yapısından ileri gelen bir menfî cihet bahis konusudur.

«Bağımsızlık» bize yüce bir fikri telkin edecek yerde, her seferinde «bakımsızlık, hazımsızlık, çelimsizlik, geçimsizlik, gamsızlık, kansızlık, cansızlık» kabilinden menfiliklerin tedâî-sini getiren bir yapıdadır. «İstiklâl»de ise, kelime yapısı itibâ-riyle böyle bir menfilik yoktur. «İstiklâl» sözü mâhiyeti itibâ-riyle bir menfî kelime olamaz. Bir şeyin menfî zıddı olamaz. Hâlbuki «bağımsızlık» böyle bir menfiliği bünyesinde taşı-maktadır.

«İstiklâl» yerine «bağımsızlık» sözünün geçişini, sâdece bir örneğinde düşünelim, onun neyi alıp götürdüğünü bir anda anlayıveririz : Türk milletinin bayrak kadar mukaddesi olmuş «İstiklâl Marşı»nın adını bir «Bağımsızlık Marşı»na çevirdiği-mizde, kaybolan sâdece herhangi bir kelime değil, onunla bir-likte bütün bir millet ve tarih duygusu oluyor. Sâdece kelime olarak ismi ile oynanmasında onun kâinatı değişmekte, birden bire bize ve kendisine yabancılaşmaktadır. «Bağımsızlık»ta «istiklâl» kelimemizdeki tarihî muhtevâ bütünü ile boşalmak-ta, «Bağımsızlık Marşı» şekline dökülüp mânâsı, hüviyeti si-linen isim, «Gençlik Marşı», «Birlik Marşı», «Yerli Malı Marşı»,

«Genç Mektebli Marşı», «İzci Marşı», «Köycülük Marşı», «Zeybek Marşı», «İlkbahar Marşı», «Selâmlık Marşı», «Kadınlık Marşı» kabilinden isimlerle eşdeğer bir duruma düşmektedir. «İstiklâl Marşı», bir «hymne national» tâbirinin alelâde bir karşılığı da olmaktan çok öteye, içinde ve ilhâmı ile meydana geldiği büyük bir millet hareketinden, Türk milletinin yaptığı, kendisine «İstiklâl Harbi» denmiş bir tarih hâdisesinden doğma, ayrılamaz, tecrid edilemez bir şekilde ona bağlı, ona alem olmuş bir addır. «Bağımsızlık Marşı» dendiğinde ismi, bütün bu muhtevâsından soyulmakta, bütün bu tarihi hüviyet ve bağlantıyı kaybetmekte, içinde böyle bir hâtıra ve muhtevâ bulunmayan herhangi bir marşın adı menzilesine inivermektedir. Yerine «bağımsızlık»ın konması rastgele bir isim değil, bir milletin büyük mâcerâsı ile, tarihi ile dolu dolu bir kelime ortadan kalkmış olmaktadır.

Dil ilminde, «özleştirme», «arı dil» dâvâsı yürütücülerinin gaflet ettikleri veya hiç yaklaşmak istemedikleri «Gefühlswert» diye bir ölçü - mefhum vardır ki kelimelerin tesirini, duygu ve telkin kıymetini, nüans kâbiliyetlerini gözönünde bulundurur. Bununla kelimelerin bu yönden değerlendirilmesi yapılır, ifâdedeki değişik fonksiyon ve tesirlerine dikkat olunur. Türk dilinde mevcut atılıp yerine yeni sözler «üretilirken», bunların zihin ve duygu üzerinde yapacağı tesir, uyandıracığı tedâiller, yakın ve benzer mânâ kategorileri içindeki nüans durumları tasfiyeci özleştirmeci için bir mes'ele olmamış, bir kaygı teşkil etmemiştir. Bu zihniyet, mes'eleyi sâdece lûgatte bir kelime hâdisesi, bir kelimenin değiştirilip yerine başkasının konulması işi olarak almıştır. Onu sâdece Arapça ve Farsça kelimelerin tasfiyesinden, fonksiyonuna, nüans kâbiliyetine, mânâ ve nüans skalasındaki yerine bakmadan kelimeyi başkası ile, kendi yaptığı, kendi getirdiği ile değiştirmekten ibâret bir ameliye görmüş, atılanın bu bakımdan berâberinde neyi götürdüğüne, sokulmak istenenin ise neyi getirebildiğine hiç değer vermemiş, aldırmamıştır. Kelime, yerine getirildiği kelimedeki nüans ve tesiri muhâfaza edebiliyor mu? Getirilenle bir mânâ daralması, nüans kaybı oluyor mu? Yeni kelimenin estetik yönden durumu ve değeri nedir? Dil zevkimizde zedelediği, tırmaladığı bir taraf var mı? Türkçe'nin eriştiği tarihî gelişme seviyesine se-

mantık ve fonetik bünyesile uyum gösterebiliyor mu? Acaba, ona aykırı mı düşünüyor? Semantik ve fonetik hâli ile, Türkçe'nin bugün varmış olduğu tekâmül merhalesinin gerisinde mi kalıyor? Bütün bunlar tasfiye hırslılarınca endişesi duyulmamış, kıymet ve ehemmiyeti idrâk edilmemiş şeylerdir. Tasfiye hareketi Türkçe'ye zenginlik mi getirecek, yoksa onu tersine bir neticeye mi götürecektir, çapında bir kaygı, böylesine hayatî ehemmiyetteki mes'ele onları «ırgalamamak» tadır. Düşündükleri ve istedikleri şey, dilde bir medeniyet mirâsının bir an evvel tasfiyesidir. Yapılan, bu mirâsın tarihî ve millî muhtevâsiyle kelimelerine karşı haçlı seferi rengini almış bir harekettir.

Bu gidişat karşısında millet Türkçesi'nin müdâfaa ve muhâfazası gayretleri yetersiz kalmış, tesirli seviyeye ulaşamamıştır. Tasfiyeci düşünce, tesir sâhası geniş bütün propaganda vâsıtalarını ele ve harekete geçirmiş, köşebaşlarını tutmuş durumdadır. Tenkide, ilmi münâkaşaya tahammül gösteremeyen bu zihniyet dil mes'elesinde baskı grupları kurmuştur. Kendisini tasdik etmeyen, kendisine zıt olan bir düşünceyi derhâl ve şiddetle susturmak hırsı bu zihniyetin değişmez bir alâmet-i fârikasını teşkil eder. «Arı dil»in, kendi imâl ettikleri sözlerden, bunlar yanısıra, bâzı lehçelerden, mahallî ağızlardan aktarma ettikleri, fonetiği ile, morfolojisi ile, semantiği ile tarihî gelişmenin gerisinde kalmış kelimelerinden azma lûgatini kullanmayanlar, bunlara itirâz edenler bu cephenin korosunca bir ağızdan gerilikle, gericilikle, çağdışı kalmakla ithâm olunuyor. Yapılan tenkidleri, ikazları filolojinin verilerine ve gerçeklerine dayanarak cevaplandırmak, onun esaslarından, lingüistik ilmin otoritelerinden getirilmiş deliller ve izahlarla karşılamak yerine, gericilik ve tutuculuk ithâmına oturtulmuş demogojiler ve şantajlara sarılmak o tarafın tek yolu, tek manevrâ sâhasıdır. Dayanağını ilimde, ilmin gerçeklerinde değil, itham ve mânevî baskılarda aramaktadır. Dilde başka fikri olanlar, tasfiyeciliği kabûl etmeyenler, kendilerine ayak uydurmamış olanlar, filolojinin gerçeklerine ve ilim haysiyetine sâdık dilciler, bu mekanizma işletilerek sindirilmeğe çalışılmaktadır.

Türk dilinin gidişâtından ıztırab duyanların düşüncelerine tercüman olan bir neşir organı şu yakınlarda, dilimizin yanlış ve kasıtlı görüşlerle tahrîbine karşı bir müdâfaa cephesi açtı.

Bizde hiç bir tarihte dil cephesi üzerinde dört ay gibi bir müddetle kesintisiz devâm etmiş, kesâfet kurmuş böyle bir müdâfaa ve yürüyüş hareketi görülmuş bir şey değildir. Arzû edilen bir plânda olmadığı hâlde bu hareket karşısında belirli baskı gruplarının nasıl telâşa düştüklerini gördük. — Davanakları filolojinin hakikatleri olmadığı için bu gruplar zâten dâimâ telâş içindedirler, alârm hâlinedirler —. Bu sefer de dağarcıklarında ne kadar itham ve demogoji malzemesi varsa her zaman ki gibi, fakat öncekilerden daha fazla dozda bir telâşla, ortaya döktiler.

Türkiye’de bugün dil mes’elesi, dünyânın her tarafındakinden farklı olarak bir kültür mes’elesi, kendisi içinde bir mevzû olmaktan çıkmış, tamâmiyle siyâsi mâhiyet ve hüviyete dökmüştür. Bu sâhada baskı gruplarını meydana getiren zihniyete göre düşünülüyorsa, dilin kendi mes’elesi ile hiçbir ilgisi olmayan politik tabanlı mevzûların ortaya getirilerek, bunlar istikâmetinde itham ve hücumlara uğramak şaşmaz bir kader olmuştur. Bu sâhada öylesine katı bir yobaz tavır teşekkül etmiştir ki, ellerinden gelse, kendi uydurmalarına, hatâlarına, bâtıllarına îtirâz edenlere, lûgatlerine îtibâr etmeyip tabii Türkçe’yi kullananlara en ağır cezâları verecek, yaşama hakkı bile tanımayacaklardır.

Dil ilminin gerçek sesi, gidilen yolun tehlikelerini gören ve gösteren sağ duyu, bu baskı organlarınca susturulmağa çalışılmıştır. Dil ilminin gerçek temsilcileri arasındaki bâzı şahsiyetler bildiklerini, inandıklarını söylemekten korkmanın azâbını yaşamışlardır. Türkiye’de lingüistik ilminin çok kuvvetli ve müstesnâ mümessili Râgıb Hulûsi Özden’in, yirminin üstünde yabancı dil bilen, umûmî lingüistiğin engininde yüzen, ne daha önce, ne de sonra memleketimizde bu sâhaya kendisi aya rında bir kimse gelmeyen bir dircimizin ıztırâbını burada hatırlayacağız. 1938’den sonra maârif sisteminin bütün müesseseleriyle tasfiyeci hareketin hükmü altına girdiği sıralarda, Edebiyat Fakültesi yanından evvel Zeyneb Kâmil Konağı’nda iken o bir akşam yanında birkaç talebesi ve dostu ile dışarı çıktığında birara binânın kapısına yorgun ve ıztırablı bir hâlde yaslanmış, dudaklarından şu sözler dökülmüştü : «Bu Türk dili ne olacak? İçine düşürüldüğü bu gidiş ile bugünkü Türkçe

daha ne kadar yaşayabilecek? Acaba sonraki nesillere kalabilecek mi? Ben hep bunu düşünüyorum. Hele akşamları buradan dönerken içime bir sızıdır çöküyor. Fakat bir şey de yapamıyorum». Sonra, yanındakinin omuzuna başını dayayarak : «Fazla da bir şey yapamıyorum, onun için de eriyip gidiyorum» diye hüngür hüngür ağlar. İşte, dil dramımızdan bir sahne!

O zamandan bu yana nereye gelinmiştir? Aynı duvarların içinden devralınmış bir devâmın — dünkü talebe, bugünkü hoca — bir müşâhedesini anlatmak gâlibâ bu mevzûda herşeyi söylemek olacaktır :

Her sene önümüzden bir nehir gibi bir akışla Türk gençliğinden bir bölük geçiyor, maârif hayâtına giriyor, kendinden daha yeni nesillerin karşısına hoca olarak çıkıyor. Onlar ile kendi aralarında tahsilce en çok bir on senelik zaman farkı var. Bir lise dokuzuncu sınıf talebesi ile, dört senelik bir tahsille Üniversite'den mezûn olmuş genç hoca arasında mesâfe esâsında on sene bile değildir. İşte bu memleketin, aralarında o kadar yakın bir zaman mesâfesi bulunan çocukları bugün dilde birbirlerini yadırgar hâle gelmişlerdir; ondan bir nesil yeni olan sınıf, genç hocalarının dilini eski buluyor, garipsiyor; vaktiyle oturduğu sıralara kendisinden yedi - sekiz sene sonra gelen talebesi onun dilini anlayamadığını söylüyor.

Bu bir neticenin ifâdesidir. Yeni her nesil, dilde kendinden evvelkinden uzaklaşmakta, birbirine yabancılaşmakta, dil bakımından nesiller arasındaki mesâfe daha da açılmaktadır. Türkçe'de nesiller arasına artık dâiresini gittikçe genişleten bir fark girmiştir. Analar - babalar, okuyan çocuklarının dilinin yabancıları düşmüşlerdir. Hızını artıran tasfiye hareketi ve zihinler üzerinde mektep yanında basın, radyo - televizyon gibi seferber edilmiş diffüzyon kaynaklarınca yürütülen dil şartlandırması artık Türkçe'nin uzak olmayan bir zamanda istikbâlini tâyin edecek raddeye ulaşmış vaziyettedir. Gidişâtı bu temposu ile başı boş bırakıldığı takdirde bugünkü tabii Türkçe'nin bir üç nesillik kadar ömrü kalmış gözükmetedir. Bu, otuz sene civârında bir zaman demektir. Son çağlarda, kültür hayatımızda aşağı - yukarı bir on sene yeni bir neslin teşekkülüne kâfi gelmektedir. Yaklaşık olarak her on senelik bir devre içinde bir başka nesil ortaya çıkıyor. Son nesillerde dil bakı-

mından durum daha öncekilerden farklıdır. Dil yapısındaki taşlar artık yerinden oynamış olduğundan, tasfiye işi evvelki nesillerin zamânındakinden çok daha yaygınlık kazanmış, dilde çözülme temposu başlangıçtaki ile kıyâs edilemeyecek ölçüde artmıştır.

Dil şuûrunun ortadan çekilmesi, bir rehber dil duygusunun ortada kalmayışı, sâhayı yürütülen operasyona açık ve serbest bırakmıştır. Bu itibarla dilde geleceğin otuz senesi, geçmişteki otuz seneden çok daha farklı, çok daha hızlı tempoda olacaktır. Bu hesaplara aradan bir üç nesil daha geçtikten sonra, bugün burada konuşulan dil, roman, tiyatro, makâle, hikâye ve şiirdeki son tabii Türkçe, evet bir otuz sene kadar sonra — kaybolmuş demeyeceğim — inkırâz etmiş olacaktır. Cidişin önüne durulmadığı takdirde, bugün sokakta işittiğiniz, yakınlarınızla söylediğiniz dil artık Türkiye’de duyulmayacak ve yaşamayacaktır. Onun yerine, «özleştirme» laboratuvarlarında imâl edilme, Türkçe’de ve millet hâfızasında hiç bir geçmiş olmayan, Türkçe’yi andırır, fakat Türkçe’ye benzemez bir dil gelmiş olacaktır. Türkçe olduğu ileri sürülen bir dil bütün hükmü ile ortaya çıkmış olacaktır. Bir otuz sene sonra herhâlde Türkçe nâmına bugünden kalmış olanlar daha çok fiillerle zamirlerden ibâret olacaktır. Zamir ve fiil varlığı dışında, bilhassa isimler çok geniş bir yekûnda değişmiş, yerlerini bambaşka sözlere terketmiş bulunacaktır.

Bir dilde mefhumları taşıyan, yapan unsurlar, zamirler, büyük kısmı ile ve tek başına fiiller değildir. Asıl mefhumlar, dilin isim kadrosundadır. Dilin mefhum hazinesini yapan, herşeyden önce isimlerdir. Fiiller bu kategoriden sonra gelir ve mefhum dâiresi isme nazaran daha sınırlıdır. Kaldı ki, zihni ve subjektif hâlleri ifâde eden fiillerle de oynanmağa başlanmış, şimdiden bir çok fiilin de kadro hârici edilmesi yoluna girilmiştir.

İşte bir üç dil neslinden sonra Türkçe, bugünkü dilden mahdud unsurlar muhâfaza edebilen, lûgatı yarım asır öncesine çıkamayan, sicilsiz ve nesepsiz bir dil çehresiyle görünecektir.

Tahsil müesseselerinin hâkim bulunduğu büyük şehirlerde veyâ merkezlerde yeni bir dil teşekkül edecektir. Bugünün Türkçesine yurdun televizyon ve radyonun nüfûzundan uzak

kalmış ücrâ köşelerinde, mektebin tesirine fazla mâruz bulunmamış kesimlerde ufak adacıklar hâlinde rastlanabilecektir.

Eğer kültür dediğimiz millî servet zaman içinde bir birikim ise, yeni nesiller bu kültürün taşıyıcı ve ifâdecisi olan dilin lûgatinden, yâni dilde böyle bir birikimden bugün mahrum bir seviyededirler. Kafalarındaki dil dağarcığı ile, «arı dilin» lûgatı ile ona ulaşmak, onunla temas kurmak kendileri için mümkün değildir. Tasfiyenin getirdiği bu netice, kültürün lûgatini kaybetme hâdisesidir. Cumhûriyet devrinin eserleri bile daha şimdiden onlar için bir kapalı kutu hâlini almağa başlamıştır. Bir husûsiyetleri de dillerindeki sâdelik olan Hâlide Edib, Reşad Nuri, Refik Hâlid gibi edebiyatçılarımızın en duru bir ifâde ile yazdıkları roman ve hikâyeleri dahi yeni neslin Türkçe dağarcığı, lûgat serveti rahatça anlamağa artık yeterli gelmemektedir. Hele ilmi ve fikrî sâhadaki eserlere gitmeleri ise, kendilerine verilmiş Türkçe ile pek sarp bir iş olmuştur. Cumhûriyet devrinin eserleri için de, tıpkı bir yabancı dilde olduğu gibi, lûgatin yardımına, lûgatin kılavuzluğuna başvurmak bu nesiller için bir ihtiyaç ve mecbûriyet hâlini almıştır. Bu dil kaybı dolayısıyla de, o Hâlide Edib'ler, o Reşad Nuri'ler ve Cumhûriyet devrinin öbür kalemleri yeni nesiller için «arı dil»e tercüme olunmağa başlamıştır. Birkaç nesil sonrasında Yahyâ Kemâl'ler, Ahmed Hamdi Tanpınar'lar, Faruk Nâfiz'ler, Fâlih Rıfkı'lar, Abdülhak Şinâsi Hisar'lar, «sözlük»e bakmadan anlaşılamayan çetin dilli, lûgati «ağdalı», birtakım «eski edebiyatçılar» olacaktır. Bir Orhan Veli, bir Câhid Sıtkı bile bu safta yerlerini almaktan kendilerini kurtaramayacaklardır. Üniversitenin onları bilmek mecbûriyetindeki Türkoloji talebesi ile, merak ve azimleri gâlib, sayısı sınırlı bir okuyucu kısmı bir tarafa bırakılırsa, yeni nesiller bu «eski edebiyatçıları» lûgat aracılığı okumağa ise heves göstermeyeceklerdir. Elde lûgat kitabı, ikide - bir ona bakarak birşey okumak, normal okuyucunun, geniş okuyucu zümrelerinin iltifat etmediği, üşendiği bir iştir. Cumhûriyet devri edebiyâtının eserleri üzerine de dilde gittikçe bir perde inmektedir. Yeni nesiller bu perde kalınlaştıkça artık onu aralamak, kaldırmak külfet ve zahmetine girmekten de kendilerini beri tutacaklardır.

Tasfiyeci zihniyetin istediği de budur, millî kültür varlığını

ifâde ve nakl eden eserlerle yeni nesiller arasında irtibâtın kopmasıdır. Onun için maksad, sâdece dilin içinde bir netice alınması değildir. Onun vâsıtasıyla bir başka neticeye ulaşmaktır. Hedef sâdece bir kelime operasyonu, lûgat mes'alesi yâni yabancı menşe'li kelimelerin terkedilip yerlerine şu veya bu yeni ve başka kelimelerin konulması işinden ibâret değildir. Daha ileri hedef, bunun da ötesinde ilk kademede dili değiştirerek, yeni nesillere yabancılaştırarak bu dilin aracılık ettiği ana kültürü aradan kaldırmak, sâha dışı bırakmak, onun yerine kendi dilini de berâber getiren, müesses kıymetleri değiştiren bir başka dünyâ görüşünü ve onun kültürünü yerleştirmektir. Dâvâ bu noktada formülünü bütün vecizliği ile bulur, ortaya vurur: Yeni bir dil ile yeni bir nizam... yeni bir nizam için yeni bir dil!...

Bugünün nesli ve gelecek nesiller bu bâdireden, yaratılan bu dil ve mefhum erozyonundan nasıl kurtarılabilir? Bu dil kültürsüzlüğünden, millî dil fakirliğinden nasıl dışarı çıkılabilir? Yâhud daha geniş ifâdesiyle söylersek : Türk diline, kendi adı kullanılarak, ele kendi bayrağı alınarak açılmış bir savaşa, saflaştırma, özleştirme kisvesi altında yürütülen bir tahrip hareketine karşı bir müdâfaanın, ana dilin bizden beklediği bir ölüm - kalım mücâdelesinin muhtâc olduğu strateji nedir?

Herşeyden önce bilmek gerekir ki bu, fertlerin, şahısların tek başına uğraşması ile, tek bir müessesenin, tek bir mercîin gayretiyle baş edilip üstesinden gelinir bir iş olmaktan tamâmiyle çıkmıştır. Karşıda, yıllardan beri en geniş imkânlar ve en tesirli vâsıtalarla en alt kademeden en üst seviyeye kadar bütün bir maârif mekanizmasında işlemiş, kaç neslin kafasına nüfûz etmiş, başta politika her kesimde yandaş peydahlamış, nice müesseseye kol atmış, matbûatta bir çok köşebaşlarını tutmuş, millî görünüşlü aldatıcı bir hedef gösterip gerçekte aksi bir istikâmette çalışmış, hepsinden de daha mühimi dil şuûrunu ve dil duygusunu sarsmış, gidermiş bir hareket vardır. Bu kadar genişliğine işlemiş, bu kadar organize hâle gelmiş bir cephede münferid ve dağınık teşebbüs ve gayretlerle tesirli netice alınamayacaktır. Kaybolanı yeniden kazandırmak, yıllarca sürmüş tersine bir akışı doğru istikâmete çevirmek için çok kesif, çok planlı, çok devamlı müşterek bir hareket ve ça-

lışmaya ihtiyaç vardır. Millet Türkçesi'ni korumanın ve yaşatmanın yolu, aldatıcı hedef ve değerlerle dalâlete saptırılmış zihinler, yanlış ve kasıtlı vaz'edilmiş mes'eleler karşısında, dilin gerçekleri etrâfında Türkçe'nin hakikatlerine uyandırılmış bir efkâr-ı umûmiyenin yaratılmasından geçer. Bu, za'fa uğratılmış dil duygusunun, dejenere edilmiş dil şuûrunun yeniden tesîsi ve kazandırılması demektir. Bu ise, şurada burada verilmiş birkaç konferansla, şu veyâ bu sûtunda zaman zaman çıkan makâlelerle, bir-iki broşür ve kitapla, yâni münferid plânda kalan dağınık teşebbüs ve çalışmalarla varılması mümkün olan bir şey değildir.

Mes'elenin üzerine devamlı bir gidişin nasıl semereli olabileceği bu yakınlarda küçük bir tecrübeye görüldü. Biraz önce bahsettiğim neşir organının dört ay boyunca her gün değişik kalemlerden ve değişik değişik yönlerden dil mes'elerini ele alışının getirdiği bir uyanış ve hassâsiyete yakından şahid olduk. Yapılan iş, sâdece bir gazetenin sütunlarına inhisar ettiği hâlde, mes'eledede kesâfet temin eden, bir merkezleşme yaratan devamlılığı dolayısıyla, bir müddet için olsa bile, bir ses getirebildi.

Her yönü ile planlanmış, programlanmış geniş ve toplu bir neşir hareketi ile mes'elenin arada fâsıla, boşluk bırakmadan devamlı sûrette işlenmesi, inanılır, güvenilir deliller, izahlar ile zihinlerin aydınlatılması, dil ilminin gerçeklerinin düşüncelere arz edilmesi ve kazandırılması bu yolda yapılacak işin asgarî şartıdır. Geniş bir neşriyat cephesi içinde dil mes'elerini her yönü ile tedkik ve tahlil eden bir fikir ve bilgi merkezi olarak devamlı ve müstakil bir dil mecmûası, kendisine şiddetle ihtiyaç duyulan varlığı ile büyük ve tesirli bir hizmet yerine getirecektir.

Millet Türkçesi'nin korunması ve yaşatılması dâvâsında bir noktada fertler ile husûsî kesimlerin gayretleri üstünde devlete mühim vazifelerin teveccüh ettiği ortaya çıkmaktadır.

En tesirli bir köprübaşı gibi kullanılan televizyon ve radyonun her koldan açılmış bir yıkım ve yayılım harekâtına karşı, millet Türkçesi'nin müdâfaa kodları arasında birinci derecede ehemmiyette bir üs teşkil ettiği bilinmelidir. Bu başlıbaşına bir devlet işidir.

Maârif sistemine, Türkçe'nin cumhûriyet devrinde edebî, ilmi, fikri eserlerindeki ana kelimelerinin lûgatinin, bir dil ve mefhum boşluğu içinde kalmış yeni nesillere kazandırılması gibi, ana dilin kaderini ve istikbâlini tâyin edecek çapta hayâtî bir vazife düşmektedir. Tıpkı bir yabancı dilin öğretiminde olduğu üzere, asgarî, fakat en zarûrî lûgatin, bir kelime servetinin zihinlere intikâl ve mâl ettirilmesi gerekmektedir. Kültür, bir bakıma kelime serveti, mefhumlar ve, tek deyişle, bir lûgat varlığı demektir. Kelimesiz, lûgatsız kültür olamaz. Yabancı dil metodlarının, seçilmiş metinler içinde önce birkaç yüzden başlayıp derece derece yükselen, daha sonra binli seviyeye varan bir kelime kadrosunu veren okuma kitapları yolunda ders kitapları, bu mes'eleden en mühim, en verimli hizmeti yerine getirecektir. Bu da, gerçekleştirilmesi ve yürütülmesi devlet maârifine düşen bir iş olarak ortadadır.

Adı ne olursa olsun, dil ile ilgili neşriyat ve çalışmaları koordine edecek, ilmi bir danışma hizmeti verecek, her türlü politik temâyül ve tesirlerin dışında kalması garanti altına alınmış, müeyyideleri konmuş bir merkezin de — kuruluşunda, kadrosunda, çalışma şartlarının tâyininde çok basiretli hareket etmek şartıyla — sağlayacağı faydalar gözden uzak tutulmamalıdır.

Millet dili Türkçe'yi saptırıldığı çoraklardan, bekâsını, zenginlik ve gelişmesini sağlayacak bir istikâmete döndürmek ancak böyle topyekûn bir cephe çalışması ile mümkündür. Dil mes'elesinde kurulmuş baskı ve nüfuz, kendisi ile gerekli ilmi hesaplaşma yapılmadığı takdirde, gittikçe artacak ve yeni nesiller bu nüfûza daha mahkûm düşecektir. Yukarıda görüşümü söyledim, benim görüşümün hesâbı şudur: Bugünkü gidişâtına terkedilmiş, müdâfaasız bırakılmış millet dili Türkçe'nin bir üç nesilden sonra tasfiyesi işi bitmiş olacaktır.

RUBÂÎ

— Yahyâ Kemâl'e —

Rindân açılan pancuru ukbâya bilir;
Hulyâ ve hakikat oradan seyredilir.
En son uyulur şevkle zamânın seline,
Sonsuzluğun iklimine birden geçilir.

Necâti YAZGAN

PEYGAMBER EFENDİMİZ'İN MEŞRÛBÂTI VE İÇİŞ TARZLARI

Ali YARDIM

Giriş:

Peygamber (s.a) Efendimiz'in Meşrûbâtı başlığı altında; O'nun içtiği su ve diğer meşrûbât çeşitlerini, içme suyu husûsundaki titizliklerini, içiş tarzlarını ve bu konularla ilgili başka tatbikat ve tavsiyelerini sergilemeye çalışacağız. Ölücümüz, hep «O» olacak.

Hacimli hadis kitaplarının hemen hemen hepsinde «**Kitâbü'l-Eşribe**» (İçecekler Bölümü) başlığı altında bir bölüm yer alır... Peygamber (s.a) Efendimiz'in şahsî ve husûsî hayâtına tahsis edilen Şemâil kitapları ile, O'nun hayâtını çeşitli yönleriyle tanıtmayı hedef almış Siyer ve Târih kaynakları da, birer başlıkla, O'nun meşrûbâtına yer verirler... Öte yandan, o ezel güneşinin etrâfında pervâna kesilmiş As-hâb-ı Kirâm'ın hayat hikâyelerine tahsis edilmiş bulunan Ta-bakaat, Tezkire, Vefeyât, Menâkıb... nev'inden kaynaklarda da, yer yer açmış gonca güller gibi, satırlar arasına serpiştirilmiş bir hâlde, O'na âit izler vardır.

Biz, bir makâlenin şartlarını âzamî ölçüde zorlayarak, deden tepeden topladığımız gülleri, bir deste hâlinde, okuyucularımıza sunmaya çalışacağız. Bu arada, göremediklerimiz olduğu gibi, aldıklarımızın fazlalığı olabileceği ihtimâlini de dâimâ göz önünde bulundurduğumuzu ifâde etmek isteriz.

Yazının başlığında «**Meşrûbât**» diye ifâde ettiğimiz keli-menin aslı «**Şarâb**» tır. Arapça'daki «**Şarâb**»ın Türkçe tam kar-

şılığı ise, meşrûbât değil «İçki»dir¹. Özbeöz Türkçe olan içki, nasıl olduysa olmuş, özel bir hüviyete bürünerek, dînimizce müslümanların içmesi yasaklanmış (harâm) olan içeceklerde kullanılır olmuştur... Dilimizde, «içki» dediğimiz nesnenin Arapça'daki karşılığı ise, şarap değil, «hamr» veyâ «müskirât»tır ki, sarhoşluk veren «alkollü içkiler» demektir.

Aynı kökten dilimize girmiş olan şarap, şerbet, meşrûbât, maşrapa ve şârib kelimeleri, içenlerle içmeyenler arasında paylaşılmış; şarap ve şârib içenlere, diğerleri de içmeyenlere kalmıştır... Nitekim; akşamcı, ayyâş ve gece-gündüz devamlı içen mânâsındaki «şâribü'l-leyli ve'n-nehâr», bir deyim olarak dilimizde yaşar... Bal şerbeti, pekmez şerbeti, şeker şerbeti gibi tâbirler; limonata, gazoz ve meyve suları yaygınlaşalı (Mevlid merâsimi dışında) unutulur oldu... Tazyikli su gelip, evlerden su küpleri kalkalı, maşrapa'yı da, görsek tanımaz olduk... Netîcede, bize kala kala, bir tek «meşrûbât» kaldı.

ASR-I SAÂDET DÖNEMİ MEŞRÛBÂT ÇEŞİTLERİ

Asr-ı Saâdet döneminin en yaygın meşrûbat çeşitleri; bal şerbeti (asel), hurma ve kuru üzüm sırası (nebîz), süt (leben) gibi içeceklerdir... Tirmizî şârihi İbnü'l-'Arabi (ö: 543/1148), o devir meşrûbâtının 15 çeşidini isimleriyle birlikte tanıtır².

Hız. Âişe (r. anhâ) vâlidemizin anlattığına göre, «Peygamber Efendimiz'in en çok sevdiği içecek, soğuk tatlı şerbetlerdi.»³

1 Kamus şöyle ifâde eder: «Şarâb; içilmek şânından olup, içilmeğe sâlih olan nesneye denir; cem'i (çoğulu) eşribe gelir.»

2 Tirmizî Şerhi, VIII/90-91.

3 Tirmizî, Şemâil, ilgili kısım. Not: Metinde geçen «el-hulvü'l-bârid» tâbirini, «soğuk tatlı su» şeklinde anlayan ve tercüme edenler olmuştur. Hâlbuki tatlı su Arapçada «el-mâü'l-'azbû» diye ifâde edilir... Buradaki tatlılık; terkos'un zıddı olan saf, temiz, kireçsiz su şeklinde değil; bal şerbeti, üzüm hoşafı vb. gibi tatlı meşrûbât biçiminde anlaşılmalıdır. Suyun bizâtihi tatlı olması ile, suya tatlı karıştırmak ayrı ayrı şeylerdir

Enes b. Mâlik (r.a), mukaddes bir emânet olarak titizlikle sakladığı Peygamber Efendimiz'in su bardağını, sonraki nesillere göstererek şöyle derdi :

«Ben, Resûlullah Efendimiz'in, bütün içeceklerini : bal şerbetini, hurma ve üzüm sırasını, suyu ve sütü, O'na, hep şu gördüğümüz bardakla içirdim...»⁴

Hiz. Âişe vâlidemiz ise, ev hayatının bu husustaki mütad işleyişi hakkında bilgi vererek şöyle der : «Biz, Resûlullah Efendimiz için bir kapta sıra çıkarırdık. Şöyle ki, bir avuç hurma veyâ bir avuç kuru üzüm (zebîb) alır, bir kaba koyar, sonra da üzerine bir miktar su dökerdik... Sabahleyin ıslattığımızın sırasını akşam içerler, akşamleyin ıslattığımızınkini de gündüz içerlerdi.»⁵

Asr-ı Saâdet'te, düğün ziyâfetlerinde, umûmiyetle «Hurma şerbeti» ikrâm edilirdi⁶.

S ü t :

Resûlullah Efendimiz'in meşrûbatı arasında «s ü t»ün önemli bir yeri vardır. Mirâc Gecesi, kendisine ikrâm edilen iki çeşit içki arasından s ü t'ü tercih edişi, bilinen bir hâdisedir. Buhârî'nin bu konudaki Ebû Hüreyre rivâyetini, teberrüken biz de kaydedelim :

«Resûlullah Efendimiz, Mirâc Gecesi, Kudüs-i Şerîfe geldiklerinde, kendilerine, birisinde içki, diğerinde de s ü t bulunan iki kadeh getirildi. Efendimiz, her ikisine de göz attıktan sonra, s ü t bardağını aldı. Bunun üzerine Cebrâîl Aley hisselâm :

«Sana, insan fıtrat ve tabîatine uygun olanı seçmeyi nasîb eden Allâh'a şükürler olsun. Eğer içki kadehini almış olsaydın, ümmetin azıttırdı» dedi.»⁷

4 Mişkât, II/466, Nu: 4286

5 İbn Mâce, II/1126, Nu: 3398-3399; Ebû Dâvûd, II/456-457, Nu: 3711-3713.

6 Bkz. Buhârî, VI/243.

7 Buhârî, VI/240-241. Not: Mirâc hâdisesi sırasında, içki henüz harâm kılınmıştı.

Özellikle yolculuk esnâsında, yol boyunca karşılaştıkları koyun çobanları ve çevre sâkinleri, kendilerine, hep **s ü t** ikrâm edegelmışlerdir. Bu durumu dile getiren pek çok vesika vardır. Ancak, konumuzu dağıtabilir endîşesiyle onları buraya almak istemedik.

S ü t'ün; hem besleyicilik, hem de harâret kesicilik gibi iki özelliği bir arada toplayan yegâne madde olduğu, bizzat Peygamber Efendimiz tarafından ifâde edilmiştir: **«Sütten başka hiç bir şey, yemek ve su yerini tutmaz. Zîrâ o, hem tok tutar, hem de harâreti keser.»** buyurmuşlardır.⁸

S ü t'e, bâzan soğuk su karıştırarak içtiklerine dâir rivâyetler de mevcuttur. Bilhassa sıcak havalarda, şâyet temîni mümkünse, bir miktar soğuk su ilâve etmek sûretiyle sütü serinletirlerdi⁹.

Tatlı Su:

Peygamber Efendimiz, içtikleri **«suyun kalitesi»**ne titizlikle dikkat etmişlerdir. Çok mecbur kalmadıkça, rastgele suyu içmemişlerdir... İçme sularında, suyun sâdece temiz oluşu yeterli sayılmamaktadır.

Hz. Âişe vâlidemiz: **«Resûlullah Efendimiz için, Medîne'ye iki günlük mesâfedeki Büyûtü's-Sükyâ denilen pınardan tatlı su getirilirdi.»** der¹⁰.

İbn Saad ise, **«Peygamber Efendimiz'e tatlı su getirilen kuyular ve pınarlar»** başlığı altında¹¹, bunlardan sekiz tânesinin ismini verir.

ASR-I SAÂDET DÖNEMİ TATLI SU KAYNAKLARI

İslâmî kaynaklarda, Resûlullah (s.a) Efendimiz'in, sularından içtiği tatlı su menbai suyu ve pınarlarla, bunlara âit bâzı hâtıraları dile getiren vesikalar mevcuttur. Bunların bir kısmını, teberrüken buraya alıyoruz:

8 Tirmizî, Şemâil, ilgili kısım; Ebû Dâvûd, III/462, Nu: 3730.

9 Bkz. İbn Mâce, II/1135, Nu: 3432; Buhârî, VI/249.

10 Ebû Dâvûd, III/463, Nu: 3735; İbn Saad, I/506.

11 İbn Saad, I/503-506; ayrıca bkz. Kettânî, et-Terâtîbü'l-idâriyye, I/99-101; el-'Âmirî, Behçetü'l-mehâfil, II/249.

1) **Büyütü's-Sükyâ :**

Kaynakların tanıttığı sekiz su kaynağı arasında yer alan «**Büyütü's-Sükyâ**», Bedir yolu üzerinde veya bizzat Bedir'de¹² bulunmaktadır ki, Peygamber Efendimiz, Bedir Gazâsı'na çıktığında bu sudan haberdâr olmuş ve daha sonra da, buradan getirterek içmişlerdir.

2) **Ğars Kuyusu** (Bi'r-i ğars) :

Medîne'ye bir kaç mil mesâfedeki Kubâ Köyü'nde bulunan **Ğars Kuyusu**, Peygamber Efendimiz'in çok sevdiği tatlı su kaynaklarından birisi idi.

«Ğars Kuyusu ne güzel kuyudur... O, âdetâ cennet pınarlarından birisidir... Suyu, suların en tatlısıdır!...» diye medh ü senâ ettikleri bu kuyunun suyundan da, Medîne'ye taşınarak, kendilerine ikrâm edilirdi.

Vefât ettiklerinde, azîz nâşının, bu kuyudan getirilen su ile yıkandığı kaydedilir¹³.

3) **Buzâ'a Kuyusu** (Bi'r-i Buzâ'a) :

Medîne'nin, Benî Sâide Hânedânı semtinde bulunan¹⁴ **Buzâa Kuyusu** da, Asr-ı Saâdet döneminin şifâlı sularından birisi idi. Zamân-ı saâdetin delikanlılarından olan Sehl b Saad : «**Fahr-i Kâinât Efendimiz'e, Buzâa Kuyusu'sundan kendi elimle su çekip ikrâm ettim**» der¹⁵.

Aynı sahâbî, bir başka münâsebetle de şu bilgiyi verir : «**Aralarında; Ebû Üseyd Ebû Humeyd ve Ebû Sehl'in de bulunduğu, Peygamber'in ashâbının pek çoğundan bizzat dinlediği-me göre, Resûlullah Efendimiz, Buzâa Kuyusu'na gelerek, kuyunun kovaşından abdest almış, kovayı kuyuya salıp tekrar**

12 Prof. Muhammed Hamîdullah, Bedir'in coğrafi durumunu tasvîr ederken, o günün ulaşım imkânlarıyla, yolculuğu iki gün süren Medîne-Bedir arasını, konak konak tanıtır ve sözünü şöyle bağlar : «**Bedir ile Medine arası yol çok hoştur. Arâzî münbittir. Kilometreler boyunca hurma ağaçları uzanır. Bilhassa Bedir ile el-Hamrâ arasında, el-Is denilen bir orman vardır ki, bu yer, Hz. Peygamber (s.a) devri seyahatlerinde sık sık zikredilmektedir. Aynı zamanda «bir çok tatlı su kaynağı» ve; deve, koyun, keçi sürüleri için büyük mer'alar mevcuttur.**» (Bkz. Hazreti Peygamberin Savaşları, s. 36)

13 İbn Saad, I/504-505.

14 Nevevî, Tehzibü'l-Esmâ, II, Kısım, I. Cüz, s. 36.

15 İbn Saad, I/505.

çekerek kovaya ağızyla su püskürtmüş ve bereketine duâ ederek mübârek tükürüklerinden suya biraz dokundurmuştur. Suyundan da bizzat içmiştir.

Devr-i saâdetlerinde bir kimse hastalandığı zaman : «Onu, Buzâa Kuyusu'nun suyu ile yıkayınız» buyururdu. Hasta bu su ile yıkanınca, âdetâ ipten çözülmüşçesine hafiflerdi.»¹⁶

4) Ebû Enes Kuyusu :

Ebû Enes Kuyusu ise, diğerlerine göre, Hâne-i Saâdet'e daha yakındı. Peygamber Efendimiz, Hicret'i tâkib eden günlerde, Ebû Eyyûh el-Ensârî (r.a)'nin evinde misâfir kalıyordu. Resûlullah (s.a)'ın çeşitli hizmetlerini de o görüyordu. Bu arada, Ebû Enes Kuyusu'ndan da, tatlı su getirip ikrâm ediyordu.

Zât-ı Risâlet kendi evlerine taşınınca, artık bu vazîfeyi, Enes b. Mâlik ile Hârisenin iki oğlu Hind ve Esmâ üstlendiler. Onlar, su testilerini sırtlarına yüklenerek, Hz. Peygamber'in hanımlarının evlerine bu kuyudan su taşırlardı.

Daha sonra da, Resûlullah (s.a)'ın habesi hizmetçisi Rebâh, su işini üzerine aldı. O, Hz. Peygamber'in verdiği tâlimâta göre, bâzan Ğars Kuyusu'ndan, bâzan da Büyûtü's-Sükyâ'dan su getirirdi¹⁷.

5) Revme Kuyusu :

Bilhassa sıcak memleketlerde ve soğutucu cihazların henüz bulunmadığı devirlerde, suları dâimâ serin olan **kuyu** ve **sarnıçlar**, cemiyetin «can damarı»nı teşkil ederdi.

Medine, Yesrib ismini taşıdığı dönemlerde; havası ile, suyu ile pek de yaşanacak bir yer değildi. Ancak sonradan, Kâinâtın Efendisi'ne kucagını açmanın mükâfatı olarak, duâlı ve bereketli belde olma şerefini kazandı.

Kaynakların verdiği bilgiye göre; Hicret'le birlikte Medine'ye gelen Mekkeli müslümanlar, Medine'nin mevcut sularını içemediler. Çeşitli vesîlelerle, içme suyundan yana memnûn olmadıklarını ifâde ediyorlardı... Bu durumdan, Resûlullah Efendimiz ise, için için üzüntü duyuyordu.

Bu arada, Gıfâr Kabilesi'nden bir şahsın mülkiyetinde «**Revme Kuyusu**» adıyla bilinen tatlı bir su vardı. Fakat bu zât,

¹⁶ İbn Saad, I/505.

¹⁷ İbn Saad, I/504; Terâtib, I/100.

suyun bir testisini, bir ölçek hurmaya satıyordu. Herkes de, para veyâ hurma verip su alamıyordu... Peygamber Efendimiz, kuyu sâhibine giderek :

«Bu kuyunu, cennetteki bir pınar karşılığında bana satar mısın?» diye bir teklifte bulunur. Adamcağız :

«Yâ Resûlullah, ne benim, ne de âilemin, bundan başka hiç bir geçim kaynağımız yok... Kusura bakma, veremeyeceğim...» der.

Hâdise, dünyâya hayır yapma nümûnesi olarak gönderilmiş olan Hz. Osman (r.a) ın kulağına gelince, kuyuyu, 35.000 dirhem (4.000 dinâr) karşılığında, sâhibinden satın alır ve, doğruca Resûlullah Efendimiz'e giderek :

«Yâ Resûlullah, eğer Revme Kuyusu'nu satın alırsam, kuyu sâhibine vâdettiğiniz gibi, bana da cennette bir pınar vâdecek misiniz?» der.

Resûlullah Efendimiz : «Evet...» deyince;

«Ben, o koyuyu, sâhibinden satın aldım ve müslümanların istifâdesine bağışladım» demiştir ¹⁸.

Bir yaz gününün kavurucu sıcaklığında, kendilerine bu sudan ikrâm edildiği zaman, Peygamber Efendimiz :

«Mübârek; tatlı, şeker gibi!» buyurmuşlardır. (Hâzâ'l-'azbû'z-zülâl) ¹⁹.

Dinlenmiş Su :

Resûlullah Efendimiz, suyun kalitesinin yanında, onun, «dinlenmiş, gecelemiş» olmasına da itinâ gösterirlerdi... Kaynaklarda yer yer, «mâûn bâte fi şennin» veyâ «el-mâû'l-bâit» yâni «testide dinlenmiş su»dan bahsedilir. Bu husustaki vesikalarından bir tânesini teberrüken kaydedelim :

Ashâbdan Câbir b. Abdullah (r.a) anlatıyor :

«Bir defasında Peygamber Efendimiz, dostu Hz. Ebû Bekir de berâberinde olduğu hâlde, ensardan bir zâtın yanına gitmişti. Bu zât, bahçesini sulamakla meşgûldü. Resûlullah Efendimiz ona :

18 Üsdü'l-gâbe, II/190-191; el-İsâbe, I/540-541; İbn Saad, I/506.

19 İbn Saad, I/506.

«Eğer, su testisinde gecelemiş suyun varsa bizi bir sula; yoksa, şu sudan ağzımızla içeriz» deyince;

«Var yâ Resûlallah... Testide gecelemiş suyum var.» dedi ve çardağa kadar giderek, bu dinlenmiş sudan bardağa döktü; üzerine de, koyununun sütünden bir miktar sağarak, Resûlullah Efendimiz'e ikrâm etti. Efendimiz içtiler. Aynı mihvâl üzere arkadaşına da ikrâm etti.»²⁰

Ashâb arasında, Peygamber Efendimiz'e soğuk su temin etmeyi, su soğutmayı kendisine vazife edinmiş, kendisini bu hizmete adanmış kimseler vardı. Bunlar, hiç aksatmadan vazifelerini sürdürürlerdi ²¹.

Peygamberimiz'in Bir Tatbikâtı:

Ashâb-ı Kirâm, Peygamber Efendimiz'in mübârek vücutlarının değdiği her şeye dokunmak isterler ve, onlara sâhip olmak için, âdetâ yarış ederlerdi... Özellikle bir topluluk içinde su içtiğinde, etraftakilerin gözü, hep, Peygamber-i Ekber'in üzerinde olurdu: İçtikleri sudan biraz artık bıraksalar da, biz de içsek; O'nun mübârek dudaklarının değdiği yere, dudaklarımızı biz de değdirsek, diye.

İşte, onların bu hâlet-i rûhiyelerini çok iyi bilen Resûlullah Efendimiz, içtikleri suyu hiç bir zaman tüketmezler, kapta bir miktar bırakırlardı. O sırada ise huzurdaki ashâbın sevinci büyük olurdu.

Ne var ki, herkesin, o şanslının kendisi olmaya tehâlûkle can attığı bu durum, ortaya bir mes'ele çıkarmıştı: Suyun artığını, huzurda bulunanların hangisine verecekti?... En büyüğe mi, en küçüğe mi; yoksa, topluluk içinde en üstün, en faziletli olana mı?

Peygamber Efendimiz, işte buna, bir «ölçü» getirmişlerdi: Suyun artığını içme hakkı, öncelikle, hemen sağ tarafındaki şahsındı. Bu şahıs; sıradan bir bedevî, küçük bir çocuk da olsa, hak onun oluyordu... Elimizde, bu husûsu belgeleyen, oldukça kabarık vesika var. Teberrüken bir iki tânesini kaydetmekle yetinelim:

20 Buhârî, VI/247, 249; İbn Mâce, II/1135, Nu: 3432.

21 Bkz. Behçetü'l-Mehâfil, II/249.

Enes b. Mâlik (r.a.)'in rivâyetlerinden birisi şöyledir :

«Resûlullah Efendimiz, bizi, şu gördüğünüz evimizde ziyaret etmişti. Bu sırada içecek bir şey istediler. Biz de, koyunumuzdan süt sağdık; üzerine de, şu kuyumuzun suyundan döküp ikrâm ettik... Suyu içerlerken, solunda Hz. Ebû Bekir, karşısında Hz. Ömer, sağında da bir bedevî oturuyordu. İçeceğini içince, Hz. Ömer :

«Ebû Bekir'e veriniz yâ Resûlullah!..» dedi. Peygamber Efendimiz ise, içtiğinin artığını, sağında bulunan bedeviye verdi ve ilâve etti :

«Öncelikle, sağdakilerindir... Önce sağdakilere verilir... Önce sağdakilere veriniz!»

Hz. Enes, hâdiseyi anlattıktan sonra : «Böyle yapmak sünnettir!..» diye üç defâ tekrâr eder²².

Bir Başka Tatbîkâtı:

Hak sağdakinindir; ama solunda veyâ karşısında, büyük ve hatırlı bir şahıs varsa, o zaman sağında oturandan müsaade isterler ve, ancak onun muvâfakatini aldıktan sonra, diğerlerine ikrâm ederlerdi. Eğer sağdaki, hakkını devretmezse, onun rızasını almadan öbürlerine vermezlerdi.

Ne var ki, diğer bütün hususlarda Resûlullah Efendimiz için «Fedâke ebî ve ümmî yâ Resûlallah = Anam babam sana fedâ olsun Yâ Resûlallah!..» diyen ashâb, sıra bu tip işlere geldi mi, haklarından hiç de ferâgat göstermemişlerdir.

Bu konudaki Sehl b. Saad (r.a) rivâyeti şöyledir :

«Resûlullah Efendimiz'e bir içecek ikrâm edilmişti. İçtiler... Bu sırada, sağında bir çocuk oturuyordu. Peygamber Efendimiz bu çocuğa :

«Artanı, bu yaşlılara vermeme izin verir misin?» dedi. Çocuk ise :

«Vallahi yâ Resûlallah, sizden gelen nasîbimi hiç kimseye veremem. Yâni bu hususta, kimseyi kendime tercih edemem» şeklinde karşılık verdi.

²² Buhârî, III/130; benzeri bir rivâyet için ayrıca bkz. Buhârî, VI/248; Ebû Dâvûd III/461. Nu: 3726; İbn Mâce, II/1133. Nu: 3425.

Peygamberimiz de, teklifi kabûl edilmeyince, bardağı ço-
cuğun eline bıraktı²³.

Bir Geleneğimiz:

Halkımız arasında, «Su küçüğün, sofrı büyüğün» şeklinde bir gelenek vardır. Biz, bu gelenekle yetiştik. Kök itibâriyle dîni olduğunu tahmîn ettiğimiz bu geleneğin çıkış noktası, bu hadis-i şerif olmalıdır... Gelenekler, bir milletin bekaa temînâtıdır. Ne var ki, gelenekler, ancak, devamlı bakımı yapılırsa canlılıklarını sürdürebilirler.

Hadis metinlerinde ifâdesini bulan Peygamber Efendi-miz'in bu tatbikatı, «Her şeye rağmen su küçüğün hakkıdır» şeklinde değildir... Sağ taraflarında oturan, çocuk da olsa, öncelik onundur. Ancak, onun gönlü alınmak sûretiyle, büyüklere ve hatırlı zevâta ikrâm edilebilir.

Esâsen, bugün toplumumuz, «ölçüsüzlük»lerin kurbâ-nıdır. Davranışlar, herkesin «kendine göre» ayarlanmaktadır. Bunun için olmalıdır ki, kimse kimseyi beğenmemektedir.

Önemli olan; sağdan - soldan, büyükten - küçükten başlama değil, hareketleri, müşterek bir prensibe göre ayarlayıp; ölçülü, üslûplu, dengeli, âhenkli bir cemiyet meydana getirmektir.

SUYU İÇİŞ TARZLARI

Su içme bahis konusu edildiği zaman, ilk karşımıza çıkan me's'ele şudur: Su, mutlaka oturarak mı içilir; yoksa, ayakta da içilebilir mi?

23 Buhârî, VI/249; İbn Mâce, II/1133, Nu: 3426. Not: «Bardağı çocuğun eline bıraktı» şeklindeki tercümümüzde, bir incelik kaybol-maktadır. Buhârî rivâyetinde geçen bu ifâdenin aslı «fe tellêhû Re. sülullah (s.a) fi yedihi»dir. Kamus, bu fiilin masdarı olan «at-tellû» kelimesini izâh ederken «Bir nesneyi, bir adamın eline, huşûnetlice (serbestçe) vermek, yâhut eline bırakıvermek mânâsınadır.» der.

Demek ki teklifinin reddedilişi, Peygamber Efendimiz'in hoşuna gitmemiştir. Fakat, prensip olarak, çocuğun hakkını da çiğneme-miştir... Büyükler, küçüklerin hakkına titizlikle riâyet ederlerken; küçüklere de, haklarını kullanırken son derece dikkatli ve ölçülü olmak düşüyor.

Bu konuda, değişik görgü şahidleri tarafından nakledilmiş bir hayli rivâyet vardır. Bütün bu rivâyetleri ve bunlar üzerinde yapılan değerlendirmeleri bir bütün olarak ele alınca, Peygamber Efendimiz'in, değişik şartlara göre, farklı tatbikatta bulundukları ortaya çıkmaktadır. Şöyle ki :

Bir zarûret bulunmadıkça, prensip olarak, su, oturarak içilir... Esâsen kaynaklarda, «Peygamber Efendimiz, suyu oturarak içerlerdi» şeklinde bir kayda rastlanmamaktadır. Bu da, son derece normâldir. Zirâ, bu konu ile ilgili olarak eldeki metinlerin hepsi, Peygamber Efendimiz'in «istisnâî» olan tatbikatına dâir vesikalardır... Ashâb-ı Kirâm, rivâyetlerinde, o kadar ölçülü, o kadar mantıklı ve basiretli bir tutum içindirler ki, hangi konuda neye dikkat edip neyi göreceklerini ve hangi noktaları aktaracaklarını çok iyi tesbît etmişlerdir. Aksi bir anlatış tarzı, eskilerin tâbîriyle «mâlûmu îlâm» yâni, bilineni anlatma olurdu.

Maamâfih kendileri, hiç bir zarûret olmadığı hâlde, ayakta içmenin hiç de uygun bir hareket olmadığını sert bir dille ifâde etmişlerdir. Bu konudaki kesin emirleri şöyledir :

«Sizin hiç biriniz, ayakta içmesin... Eğer unutarak ayakta içen olursa, onu geri çıkarsın!»²⁴

Bu husus, eski cemiyetimizde, âileler arasında gelenek hâline getirilmişti. Çocuklar, bu terbiye ile yetiştirilirdi... Günümüzde de, dînine diyânetine bağlı, Allah Peygamber bağı'nı zedelememiş, ölçüyü endâzeyi elinden bırakmamış gayretli âileler arasında yaşatılmaktadır.

Ayakta İçtikleri Durumlar :

Öte yandan, Peygamber Efendimiz, yerine göre ayakta da içmişlerdir. Tesbît edebildiğimiz kadarı ile, bunları üç grupta toplayabiliriz :

1) Bunların başında «Zemzem Suyu» gelir. Bu hususta pek çok vesika mevcuttur.

24 Müslim, Eşribe, bâb: 12, Mişkât, II/461, Nu: 4267; Behcetü'l-Mehâfil, II/248. Benzeri bir rivâyet için ayrıca bkz. Ebû Dâvûd, III/458, Nu: 3717; İbn Mâce, II/1132, Nu: 3424.

2) «Abdest suyunun artığı»ndan ayakta içmişlerdir.

3) Üçüncü olarak da, «duvarda asılı» veyâ «yüksek bir yere konmuş» su kabından ayakta iken içmişlerdir.

Ancak, her üç durumun da müşterek bir tarafı vardır: Zemzem Suyu, bilindiği gibi, Kâbe-i Muazzama'nın yakınındadır ve açıktadır. Oturacak yer yoktur... Abdest ise, oturarak alınmaz. Her zaman, ibrik-leğenle oturduğu yerde abdest almak mümkün değildir. Kaldı ki, «Abdest alırken bir başkasının bana yardım etmesinden hoşlanmam»²⁵ da buyurmuşlardır... Duvarda asılı kaptan ayakta iken içtiğine dâir olan iki hâdisede, mâlî durumları orta hallinin altında, fakat gönülleri muhabbet dolu iki kadının evinde geçmiştir. Belki de evlerinde, su koyup içecek kapları yoktu.

Sebepler ne olursa olsun, öteden beri, müslümanlar arasında yaşanan ve yaşatılan bir gelenek vardır: Zemzem Suyu, kibleye karşı durularak ayakta içilir; abdest suyunun artığından da, ayakta, bir kaç yudum alınır. Ve böyle yapmak, «Sünnet» olarak bilinir... Önemli olan, Peygamber Efendimiz'in yaptığı gibi yapmaktır. Bu ise, «davranış birliği»ni sağlar. Herkes, kitap okuyup öğrenerek davranışlarını ayarlama imkânına sâhip değildir. Milyonlarca insan vardır ki, görerek öğrenir ve yapar.

Dinlene Dinlene...

Oturarak olsun, ayakta olsun; suyu nasıl içerlerdi? mes'alesine gelince:

Bütün kaynakların verdiği müşterek bilgiye göre, Peygamber Efendimiz, suyu, **dinlene dinlene** içerlerdi... Bu dinleniş, çoğu zaman üç nefes, bâzan da iki nefes alma şeklinde olurdu. Bu farklılık, her hâlde, içilen suyun azlığı-çokluğu ile ilgili olmalıdır.

«Dinlene dinlene içmek; hem hazmı kolaylaştırır, hem susuzluğu çabuk keser, hem de daha sıhîhidir.» buyurarak, bu şekilde içmenin, insan sağlığı açısından önemini de belirtmişlerdir.

²⁵ Münâvî, Künûzü'l-Hakâik, el-Câmiu's-Sağîr'in kenarında, II/151 (Bezzârdan naklen).

Öte yandan, dinlenirken, su bardağına nefesimizin gitmesine dikkat etmemizi; bardağı, nefes gitmeyecek şekilde ağızımızdan ayırmamızı tavsiye etmişlerdir²⁶. Bir münâsebetle şöyle buyurmuşlardır :

«Suyu, devenin içtiği gibi, hiç dinlenmeden bir içište içmeyiniz; iki veyâ üç defâ dinlenerek içiniz... İçerken, b e s m e l e ile başlayın; bardağı dudığınızdan kaldırdınca da, e l h a m d ü l l i l l â h deyin.»²⁷.

Açık Arâzîdeki Tatbîkatları:

Yukardan beri sunduğumuz bilgiler, daha çok, evde ve kapla içildiği zamanki davranış ve tavsiyelerini aksettirmektedir... Halbuki, aktif bir insanın hayâtı hep evde geçmediği gibi, standart imkânlar içinde de seyretmez. Hayâtın her türlü-sünü yaşamış olan Peygamber Efendimiz'in; kırdı veyâ ovada, kaynayan pınardan, akan dereden, yer altındaki kuyudan, evdeki testiden, bir su bardağı bulunup bulunmadığı durumlara göre, nasıl hareket ettiklerine dâir de vesikalar vardır.

Hız. Ömer'in oğlu Abdullah (r.a) anlatıyor :

«Peygamber Efendimiz'le, bir su havuzunun başına yolumuz düşmüştü. Bizler, hemen havuza eğilip ağızımızla içmeye koyulmuştuk. Resûlullah Efendimiz, bizleri ikaz ederek şöyle buyurdular : «Arkadaşlar! Öyle eğilip ağızımızla içmeyiniz. Ellerinizi güzelce yıkayıp avuçlarımızla içiniz. Zîrâ, elden daha güzel bir kap yoktur.»²⁸

Yine aynı sahâbî anlatıyor :

«Peygamber Efendimiz, bizlerin, karınlarımız üzerine uzanıp ağızımızla yerden su içmemizi menetmişti... Aynı şekilde, suyu, tek avuçla alıp içmemizi de yasaklamıştı. Şöyle buyurmuşlardı : «Hiç biriniz suyu, köpeğin dilinin ucu ile yalayarak içtiği gibi içmesin... Allah'ın gazabına uğrayan kavmin (yahûdilerin) içtiği gibi, tek eliyle de içmesin... Geceleyin, iyice sallayıp hareket ettirmeden, ağız açık bir kaptan da su içmesin...

²⁶ Bkz. İbn Mâce, II/1133, Nu: 3427.

²⁷ Tirmizî, Sünen, VIII/78.

²⁸ İbn Mâce, II/1134, Nu. 3433.

Kap bulunmasına rağmen, sırf tevâzû (alçak gönüllülük) düşüncesiyle, avucu ile su içen kimseye, Allah, parmaklarının sayısı kadar iyilik yazar... Avuç, İsâ Aleyhisselâm'ın su kabıdır. Nitekim o, su bardağını fırlatıp atmış ve : «Üfff! Bu, dünyâlıkların işidir» demiştir.»²⁹

Özellikle içi görünmeyen, umûmî olarak da su kaplarının ağzından, başına dikmek sûretiyle su içmeyi de yasaklamışlardır³⁰. Böylesine tavsiyelere karşı kulağı kapalı olan bir sahâbinin başına gelen tehlikeli hâdiseyi, İbn Abbâs (r.a) şöyle anlatır :

«Resûlullah Efendimiz, su kırıbelerinin ağızlarını kısıp ve yâ testiği başımıza dikip içmekten bizi menetmişti. Adamcağızın birisi, Peygamberimiz'in bu ikazından sonraki bir zamanda, geceleyin kalkar, testiği başına diker. Testinin içinden bir de ne çıksın : Y ı l a n ! . . »³¹

Kendileri Sakalık Yaptıklarında :

Fahr-i Kâinât (s.a) Efendimiz, ashâbı ile bulundukları sırada, onlara **h i z m e t** etmekten büyük zevk duyarlardı... Hani, bizler de, elini değil ayaklarını öpme durumunda olduğumuz büyüklerimizin, bizzat kendi elleriyle yapmış oldukları ikramlarından az zevk duymayız. Bir nesil yetiştirmeyi kendilerine hedef seçmiş büyükler, küçüklere karşı, onların içinde bulundukları duruma göre değil, ilerde onların olmalarını ümîd ettikleri şahsiyetlerine göre davranırlar... Bu inceliği kavrayan küçükler ise, gerçekten büyürler; basîretleri kapalı olanlar da, küçük gelirler, cüce giderler.

Resûlullah Efendimiz, münâsebet düşüp te, topluluktaki arkadaşlarına su dağıttığı zaman, önce onlardan başlarlardı. Bâzan kendilerine :

«Yâ Resûlullah, ö n c e s i z b u y u r s a n ız ! . » dediklerinde;

²⁹ İbn Mâce, II/1134, Nu: 3431.

³⁰ Buhârî, VI/250; Ebû Dâvûd, III/459; İbn Mâce, II/1131-32; Mecmeu'z-Zevâid, V/78.

³¹ İbn Mâce, II/1131, Nu: 3419.

«Bir topluluğa su dağıtan, kendisi en sonunda içer» (Sâkı'l-kavm âhiruhüm şürben» buyurlarlardı³².

Topluluğa su ve meşrûbat dağıtan, kendisi en sonunda içer. Zîrâ su dağıtan: a) Ya oradakilerin en küçüğü veyâ hizmet işleriyle meşgûl olanıdır. Bu takdirde, maddî-mânevî büyükle-
rin öne alınması, bir e d e b kâidesi, bir görgü kuralı gereğidir. b) Ya da, topluluğun en büyük, en hürmete lâayk şahsiyetidir. Bu da, büyüklüğün ve olgunluğun bir icâbıdır. Zîrâ, kendini aşan, kendine yeten ve gerçek büyüklüğü millete hizmette bu-
lan tasfiyeli şahsiyetler, kendilerini, hep ikinci plâna alırlar³³.

Bir Tâ m i m :

Bu bahsi, bu konuları da içine alan, Peygamber (s.a) Efendimiz'in bir kaç maddelik, kısa, kesin ve sert bir tâ m i m i (genelge) ile kapatmak istiyoruz. Kamu düzenini ilgilendiren hususlarda, hep aynı üslûbu görürüz :

«Güneş batıp hava karardığı sırada, çocuklarınızı dışarı bı-
rakmayınız. (Sokakta ise içeri alınız). Bu dem, sokaklarda şeytanların kolaçan ettiği demdir. Vakit bir saat kadar ilerle-
dikten sonra bırakabilirsiniz... Geceleyin, evlerinizin kapılarını, B e s m e l e çekerek kapatınız. Zîrâ şeytân, Besmele ile kapan-
mış bir kapıyı açamaz... Su kaplarınızın ağzını, B e s m e l e çekerek kapayınız... Yemek kaplarınızın üstünü açık bırakma-
yınız; B e s m e l e ile örtünüz. Hiç olmazsa, üzerine tahta veyâ kağıt parçası gibi bir şey koyunuz... Yatarken, lâmbalarınızı dinlendiriniz (söndürünüz), yanan bir şey bırakmayınız!»³⁴

Yukardan beri, Peygamber (s.a) Efendimiz'e âit kaydetti-
ğimiz sözler ve davranışların altında; ya bir sağlık tedbiri var-
dır, ya da bir âdâb-ı muâşeret kâidesi (görgü kuralı) ve dav-
ranış üslûbu sergilenmektedir.

32 Ebû Dâvûd, III/461, Nu: 3725; Tirmizî, VIII/87-88; İbn Mâce ve diğerleri.

33 İbn'ül-Arabî el-Mâlikî, Tirmizî, VIII/87-88; İbn Mâce ve diğerleri.

34 Buhârî, VI/249-250.

RUBÂÎ

Siz söyleyin : Aslı çatmasın kaşlarını,
Gelsin, silsin gözlerimin yaşlarını,
Aldırmadı ısrârıma hiç kimse... meğer,
İnsan zannetmişim mezar taşlarını.

Aydil EROL

ESKİ İSTANBUL KAHVEHANELERİNİN İÇTİMÂÎ HAYATTAKİ YERİ ve MİMÂRİSİ HAKKINDA BÂZİ MÛLÂHAZALAR

Y. Mîmar İbrahim NÜMAN

Fıtratı icâbı muhabbet arayıcısı olan insanoğlu, şuurlu-şuursuz, bu gâyesine erişmek için çeşitli vesîleler yaratmış; bâzan var olan bir zemini değerlendirmiş, bâzan da kendisinin düzenleyip şekillendirdiği bir başka zeminde konuşmuş, eğlenmiş, yârenlik etmiştir.

Gönül sohbet ister kahve bahâne deyip de yola çıkmış cemiyetimiz, mânevî bünyesinde var olan sohbet etme ihtiyâcını, diğer müesseselere olduğu gibi, kahvehânelere de tatbîk etmiş; onları da gerek işleyiş, gerekse mîmârî ve tezyîni bakımından belirli kâidelere oturtmuştur. Böylece, yolun sonunda, kendisini, en güzel misâllerini eski İstanbul'da verdiği, kahvehânelerde bulmuştur.

Bu yazıda, cemiyetimizin düzenli sohbet ihtiyâcından doğup gelişmiş bâzı müesseseler ile yine aynı ihtiyâcın bir tezâhürü olan kahvehâneler arasındaki benzerlik üzerinde durularak, bu benzerliklerin mîmârî şekilleniş ve işleyişe tesirlerine de işaret edilmek istenmektedir¹.

Kahvehânenin, bilhassa, bütün gelenekleri ile eski İstanbul Semâî kahvelerinin ortaya çıkışını, sâdece kahvenin İstanbul'a

1 Bu hususta Muhterem hocam Doç. Dr. Halûk Karamağralı'nın teşvik ve tavsiyelerine teşekkürü bir borç bilirim.

gelişi² ve Peçevî'nin dediği gibi «Halepten Hakem nâmında bir herif ve Şam'dan Şems nâmında bir zarifin gelip Tahtelkala'da birer kebir dükkân açup kahvefuruşluğa...» başlamaları³ ile izâh edilebilmek mümkün gözükmemektedir.

Zâten Türk cemiyetinin birçok müessesesi, müşterek bir menbâdan çıkıp ayrı istikâmetlerde seyrederken, menşe' ve gâye bağını devâm ettirmiş ve neticede aynı noktada buluşmuşlardır.

İÇTİMÂÎ BİR MÜESSESE OLARAK SEMÂÎ KAHVELERİ

Nâimâ'nın kaydettiği gibi⁴, evvelce birer «mecma-i zürefa», (güzel davranışlarla güzel konuşmaların toplantı yeri) olan eski İstanbul kahvehâneleri, başka bir sohbet muhiti olarak

2 Önceleri, Habeşistan'da tohumlarından bir nevi ekmek yapılan bir nebat olarak bilinen kahve daha sonraları içilebilecek tarzda hazırlanmış ve bu hâli ile Yemen'de tanınmıştır (S. Ünver, **Türkiye'de Kahve ve Kahvehaneler**, Etnoğrafya Dergisi, V. sayı, Ankara 1963, 41-42. s.). Bir takım dervişler vâsıtası ile Yemen'e ve Arabistan'a yayılan kahve (Katip Çelebi, **Mizanü'l Hakk fi ihtiyari ahakk**, Tercüman 1001 temel eser, İstanbul 1980, 48. s.; İ.A. Kahve maddesi; Sıtkı Keskin, **Türkiye'de Kahve ve Kahvehaneler**, A.Ü. İlahiyat Fak., 1966, Basılmamış Lisans tezi B.Ü.) yine muhtemelen bu zümreler tarafından, Sûriye - Irak üzerinden, Anadolu'ya getirilmiş olmalıdır. Gerçekten de kahve, Anadolu'da 950/1543 yıllarında bilinmektedir. (Hüseyin G. Yurdaydın, **İslâm Târihi Dersleri** A.Ü. İlahiyat Fak. Yayınları, Ankara, 1971, 119. s.) Hacılar tarafından da bilinen kahvenin İstanbul'a geliş târihi hakkında çeşitli rivâyetler bulunmaktadır. Kâtip Çelebi 950/1543 sıralarında gemilerle Türkiye'ye geldiğini, fakat Ebu-suut efendinin fetvâsı üzerine, gemilerin delinerek denize döküldüğünü kaydediyor (**Mizanü'l-Hakk**, 48. s.); Dr. Land 1551 târihini vermekte (**Mecmûa-i Ebüzzîya**, 7 muharrem 1330, No. 127); ayrıca 1555 târihi de verilmektedir (S. Ünver, a.g.m., 43. s.). Kısaca bizi burada alâkadar eden kahvenin Türkiye'ye Kaanûnî devrinde girmiş olmasıdır. Memleketimizde kahvehâneler de yine bu devirde görülmüştür.

3 **Târih-i Peçevî**, I. c., 364. s. İstanbul'da ilk kahvehânelerin açılma târihleri ise 1555 yılına rastlamaktadır. Hüseyin G. Yurdaydın, **İslâm Târihi Dersleri**, A.Ü.İ.F. yayınları, Ankara, 1971, 119. s.

4 **Nâimâ Târihi**, I. c., 160-161. s.

başlangıçta Türk kültürünü yükselten birer «akademik muhit» vazifesini görmekte idiler⁵.

Bu kahvehânelerin kendilerine göre husûsiyet ve müdâvimleri, sohbetleri ve eğlenceleri vardı. Kendiliklerinden öyle tasnif ve tâdile uğramışlardı ki gelenler de seviyelerine göre belirli idiler⁶.

Semâî kahvesi denen, içlerinde mûsikî de icrâ olunan, bir nevî «**çalgılı kahvehâneler**» de vardı ki, bunlar canlı birer kültür, san'at ve irfan merkezi idiler. Buralarda «kimi kitap ve haseniyat okur, kimi tavla ve santrançla meşgûl olur, kimi nev güfte gazeller getirüp maâriften bahsolunurdu»⁷. Zamanla değer hükümlerini kaybederek birer külhânî ocağı seviyesine düşmüş olan bu kahvehâneleri, bidâyette, diğer ayak takımının topladığı yerlerden ayıran husûsiyetler vardı.

Hemen her semtte, belirli zamanlarda faâliyet icrâ eden⁸ bu kahvehânelerin müdâvimleri, kahve içip sohbet etmek ve mûsikî dinlemek yanısıra kendi aralarında takımlar teşkil ederek, diğer semt takımları ile koşma, mâni, semâî muamma yarışları yaparlardı⁹.

5. Nihad Sâmî Banarlı'dan naklen, Süheyl Ünver, a.g.m., 61. s.

6. Süheyl Ünver, a.g.m., 64. s.

7. **Târih-i Peçevi**, I. c., 364 s.

8. Çalgılı kahvehâneler kış mevsiminin cuma geceleri ve en çok bütün ramazan geceleri işlerdi. Her semtte bunlardan bir tâne vardı. Beşiktaş'ta Çeşme meydanında, Tophâne'de Boğazkesen'de, Eyüp defterdarı'nda, Halıcıoğlu'ndaki çalgılı kahvehâneler bunların en ileri gelenlerindendi. (Osman Cemal Kaygılı, **İstanbul'da Semâî Kahvelerinde Meydan Şâirleri**, İstanbul, 1937, 7. s.); bu kahvehâneler hakkında daha fazla mâlûmat için ayrıca bkz. (Salâh Bîrsel **Kahveler** kitabı, İstanbul, Aralık 1975).

9. O. Cemal Kaygılı a.g.m., 10. s.; Musâhipzâde Celâl, **Eski İstanbul Yaşayış**, İstanbul 1953, 101. s.; ayrıca bkz. S. Ayverdi, **İstanbul Geceleri**, İstanbul 1952, 74. s. Bu kahvehânelerde yapılan sohbetlerin mâhiyeti başlı başına bir araştırma mevzûu olmalıdır. Yine, kahvehânelerde, sohbet ve mûsikî yanında kitap okunduğu da bilinmektedir. (Peçevi, I. C., 364. s.) Buna Kaanûnî'nin de, kahvehânelerde ve umûma açık yerlerde halka okunmak üzere bir takım târih kitapları yazdırdığı rivâyeti eklenirse bilinmeyen bir târihten beri bir takım kahvehânelere Kırâathane denmesine kısmî bir îzah bulunmuş olabilecektir.

Çeşitli merâsime tâbî semaî kahvesi bir taraftan açılışından kapanışına kadarki işleyişi¹⁰; diğer taraftan sohbetlerin, fasılların ve oyunların mâhiyeti bakımından bir nevî «gençler meclisi»¹¹ husûsiyeti de arz etmekte idi.

Bâzı semtlerde gençler kahvesi ayrı olup geceleri yüzük oyunu, tura oyunu gibi oyunlar çıkarırlardı¹².

BÂZİ İÇTİMÂÎ MÜESSESELER VE KAHVELERE TESİRLERİ

Asırlar boyunca teessüs eden an'aneleri ile kahvehâneler birer sohbet ve eğlence mahalli — hatta «mekteb-i irfân»¹³ — olarak devâm ederken, cemiyetin kültür vasatını teşkil eden diğer içtimâî müesseseler ile de alış verişte bulunmaları tabîi idi. Hele, kahvehânelerin, kısa bir müddet içerisinde halkın ekseriyeti tarafından kabûl edilmesinin¹⁴ sebepleri, bu alış verişlerde ve benzer içtimâî müesseselerin kahvehâne üzerindeki tesirlerinde aranmalıdır.

«Nice akçeler, pullar sarfedüp yârân cemiyetine sebep olmak için tertibi ziyâfet iden, bir iki akçe kahve - baha vermekle

10 Bir Semâî kahvesi dâima mevsimle açılır ve açıldıktan sonra da, ilk iş bir başka semtin takımını dâvet eder ve davul zurna, çifte nakkare ile karşılayıp izaz ve ikram ile içeri aldığı misâfirleri yerlerine yerleştirilince merâsim başlamış olurdu (Sâmiha Ayverdi, a.g.e., 74. s.); Bunların oynadıkları oyunlar ya edebî fasıllar arasında bir fasıl teşkil eder veya okuyup çalma işi tamâmiyle bittikten sonra oynanırdı. Köçekten zeybeğe kadar değişik oyunlar bir saz heyeti eşliğinde oynanırdı. (Osman Cemal Kaygılı, a.g.e., 10. s.)

11 Osman Cemal Kaygılı, a.g.e., 7. s.

12 Balıkhâne Nâzırı Ali Rıza Bey'in verdiği mâlûmata dayanarak, Süheyl Ünver a.g.m., 57. s.

13 Ahmed Kemâl Üçok, **Kahve**, (neşr. Süheyl Ünver Türkiye'de **Kahve ve Kahvehâneler**, Etnoğrafya Dergisi V, Ankara 1963, 44. s.

14 Peçevî «Keyfe müptelâ bâzı yârân-ı safâ, husûsâ okur yazarlar makuulesinden nice zürefâ cem olur oldular yirmişer ve otuzar yerde meclis durur oldu...» deyip kahvehânelerin kısa zamanda şöhrat bulması ile mensuplarından başka kibâr-ı bi ihtiyar, insanlar, müezzinler, sûfiler ve halkın da buralara devâm ettiğini kaydetmektedir. **Târih-i Peçevî**, I. c., 364. s.

andan artuk cemiyet safâsın ider oldular»¹⁵ şeklindeki malû-mâtтан da anlaşılacağı üzere yârân veyâ arkadaş toplantıları şeklinde evvelce cereyan edegelen cemiyetler, kahvehânelerin açılması ile birlikte, kendilerine daha külfetsiz bir bekâ zemîni bulmuştur.

Zâten müesseseseleşmiş sohbet ve muhabbet alışkanlığına sâhip Türk cemiyetinin çeşitli kesimlerine mensup fertleri, kahvehâne zemîninde, kapalı cemiyetler olmaktan ziyâde, geniş ve karmaşık kütleler şeklinde kaynaşır olmuşlardır.

Bunlar arasında, hiçbir zaman cemiyetten tecerrüd etmemiş dervişlerin — zamânı ve zemîni ganîmet bilerek faâliyet gösterme düşüncesi içerisinde — o zamânın kahvehânesine de nüfûz etmiş olacağı âşikârdır¹⁶.

Burada, kahvehâneler ile tekkelerdeki kahve ocaklarının, birer sohbet mahalli olarak, benzerliğine dikkati çekmek yerinde olacaktır.

Zamânımıza kadar uzayabilen ömrü içerisinde halk kültürünün birer kaynaşma noktası hâlinde bulunan «köy odaları»¹⁷ ise gerek sohbet gerekse sohbetin muhtevâsı yönünden kahvehâneler ile benzerlik gösteren ve alış verişte bulunabilecek diğer bir içtimâî müessesedir.

15 **Târih-i Peçevi**, I. C., 364. s. Burada bahis mevzûu edilen yârân cemiyeti — târiften çıkan mânâsı ile — biraz ileride ele alınacak «yârân gençlik» toplantıları şeklinde mütâlâa edilebileceği gibi, sâdece yemekli arkadaş toplantısı şeklinde de düşünülebilir. Her iki şekilde de, o devrin kadını gibi ev görüşmelerine sıkça gide-meyen erkeklerin, bir araya gelip sohbet etme ihtiyâcından ortaya çıkmış, zarûrî bir müessese olarak mütâlâa edilmektedir.

16 Bkz. 13. no.lu dip not; ayrıca bizâtihi kahvenin, bir taraftan riyâzat ve sülûke uygun düşmesi (Kâtip Çelebi, **Mizânü'l-Hak**, 48. s.); diğer taraftan zihni uyandırıcı tesirleri ile ilk devir sûfîleri arasında da kullanılmaya başlanıp yaygın hâle gelmiştir. (**İ.A. Kahve Mad-desi**); gerek hazırlanması, gerekse tevzii ve içilmesinde ihtiyaç olan şekiller sohbeta müsâit görülmelidir ki zamanla tekkelerde de husûsî bir yer işgâl ederek kahve etrafında bir takım merâsime tâbî sohbetler teşekkül etmiştir.

17 Neşet Çağatay, **Bir Türk Kurumu olan Ahilik**, A.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1974, 160. s. v.d.)

Köy odalarında, Muhammediye gibi kitapların okunup müdâyimlerce dinlenmesi keyfiyeti ise bunlarla kıraathâneler ve kahvehâneler arasında diğer bir benzerliği teşkil etmektedir.

Köy odalarının hazırladığı, vasattan, bir taraftan ahiliğin, bir taraftan da cemiyet içerisinde düzenleyici vazifesini üstlenen tekkenin tesiri ile, daha büyücek yerlerde, düzenli gençlik toplantıları şeklinde ortaya çıkan «Yârân Cemiyetleri»¹⁸ belki de kahvehâneler üzerinde müessir müesseselerin başında gelmektedir.

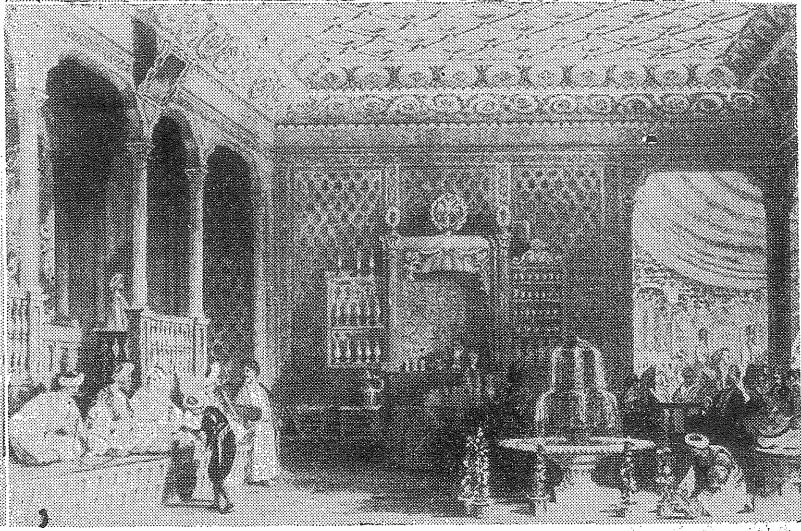
Nasıl ki köy odaları belirli tesirler altında, köylerden büyükçe kasabalara geçerken, yârân cemiyetlerine tahavvül etmişse¹⁹, yârânın da daha büyük ve teşkilâtlı müesseselere sâhip merkezlerde bir takım istihâleler geçirmiş olması tabîi idi. Nitekim bu merkezlerde düzenli sohbet ihtiyâcına cevap veren yârân cemiyetleri yanında, tabîi bir tasnif ve terkip neticesi husûle gelen Semâî kahveleri zemîni içerisinde yârân mensûpları Peçevî'nin dediği gibi «bir kaç akçe kahve - baha vermekle andan artuk cemiyet safâsın ider oldular.»

Hakikaten de hem kuruluşu ve işleyişi, hem seçilen faâliyet sâhaları hem de mîmârisiyle yârân cemiyetleri²⁰ ile kahvehâneler arasında benzerlikler bulunmaktadır.

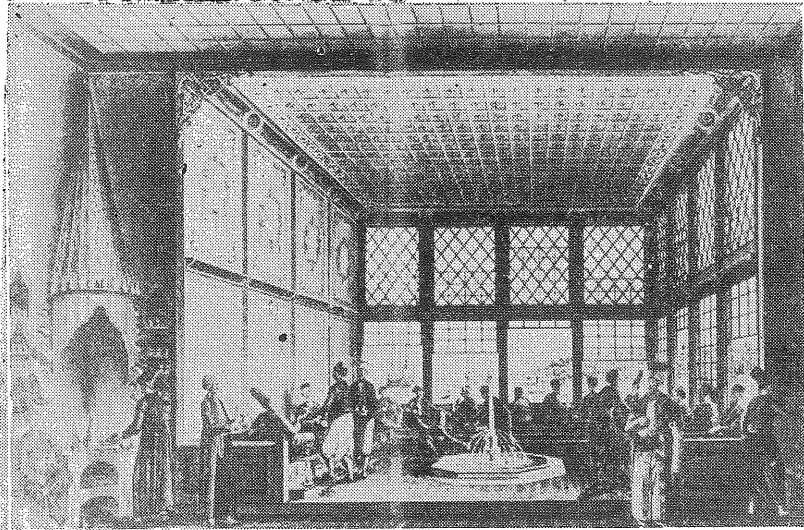
18 Burada yârân, Peçevî'nin kullandığı mânâyâ (14 No.lu dip not) ilâveten düzenli, kendi içerisinde belirli nizâmı olan, bir gençlik eğlence ve eğitim faâliyeti olarak mutâlâa edilmektedir.

19 İbrahim Numan, **Çankırı'da Yârân Sohbeti ve Sohbet Odaları**, Vakıflar Dergisi XIII. sayı, Ankara, 1980, 591, n.d.s.

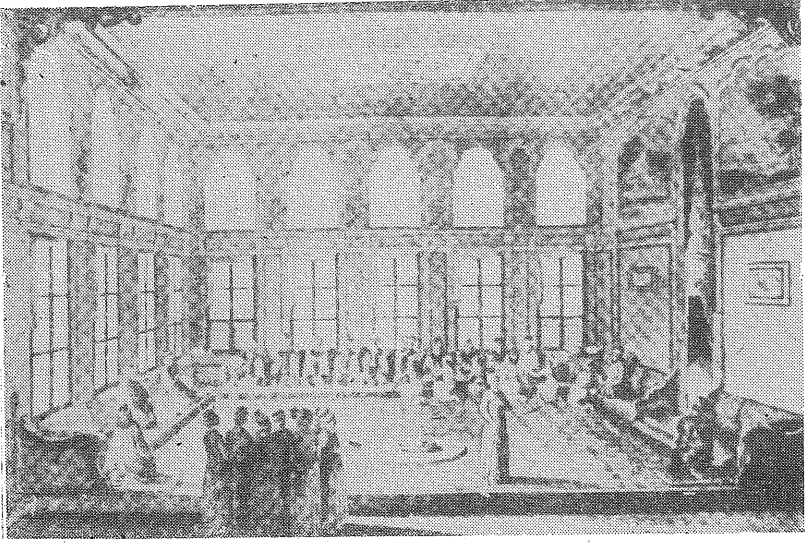
20 Senenin muayyen zamanlarında bir araya gelen gençler tarafından fütüvvet nizamlarından mülhem kaaidelere tâbi, yârân denilen bir takım cemiyetler kurulurdu. Bu cemiyetler mevzûumuz semâî kahvelerinde olduğu gibi, sohbet edip turadan, zeybeğe kadar oyunlar çıkarırlardı. Yine çalgılı kahvehânelerdeki gibi bir saz heyetinin bulunduğu — ki her ikisinde de zilli maşa, gıfte nakkare gibi âletler müşterektir, — bu cemiyetlerde de semâî, koşma, muammâ, kalenderî gibi halk edebiyâtı örneklerine yer verilir ve aralarında bu hususta yarışmalar da düzenlenirdi. Kahvenin içilişinden, mûsikînin icrâna kadar faâliyet sıralamasında da kahvehâne ile benzerlik bulunan yârân cemiyeti hakkında bkz. Akif Koran, **Yâren**, Ülkü, Milli Kültür Dergisi, 16 I. kaanon 1945, 54. sayı, 11. s. v.a., Neşet Çağatay, a.g.e., 160. v.a.; Hacı Şeyhoğlu Hasan, **Çankırı'da Ahilikten Kalma Ensâfına Sohbet Teşkilâtı**, Çankırı 1932; İbrahim Numan, a.g.m., 591. s. v.d.

1. Resim : Eski bir İstanbul Kahvehânesi (T. Allom'dan)

1.a. Resim : Bir başka kahvehâne (Melling'den)

2. Resim : Bir divanhâne

KAHVEHANELERİN MİMÂRÎ HUSÛSİYETLERİ VE ALDIĞI TESİRLER

Cemiyet hayâtı içindeki yerinden ve diğer müesseselerle içtimâî münâsebetlerinden kısaca bahsettiğimiz kahvehâneler, Türkiye’de ortaya çıkışlarından kısa bir müddet sonra «bir mertebeye vardı ki, vüzerâ-i izam akar için kahveler ihdâs edüp yevmiye birer, ikişer altın kira alur oldular»²¹.

Onaltı ve onyedinci asırlar gibi refah ve fütûhat devirlerinde ilk misâllerini vermeye başlayan kahvehâneler de, devrin karakteri icâbı, fevkalâde incelikler gösteren cemiyet zevkine muvâzî terakkiler göstermiş, zemîninden tavanına kadar usta kalemkârların, oymacıların elinden çıkmış tezyînatları ile âdetâ musannâ divanhâneleri andırır olmuşlardır (Resim : 1 - 2).

²¹ Peçevî, *Târih*, I. c., 365. s.

Zamanla değişik tipte olanlarının ortaya çıktığı kahvehânelerin²² belirli inşâ üslûpları vardı.

Başta 1633 - 34 Cibâli yangını ile ilk misâllerini kaybeden kahvehâneler, daha sonralardaki yangınlar ve âfetler neticesi, sayıca azalmışlar; zaman zaman konan kahve ve tütün yasakları ile de kimi yıkılmış, kimileri ise başka yapılara tahvil edilmiştir²³. Buna rağmen yerli ve yabancıların kayıtları ile zaptedilen malzeme bize pek çok fikir verebilecek evsftadır.

Burada üzerinde durulan Semâî kahvelerini anlatıp en güzel gravürlerden birini veren (1. Resim) Allom-Walsh, bu büyükçe binâdan, birisi çalgıcılara, diğeri müdâvimlerine mahsûs olmak üzere, birbirine muttasıl iki hacımdan müteşekkil, çevre sedirli, içi sütunlu ve önü manzaraya açık şeklinde bahsetmektedir²⁴.

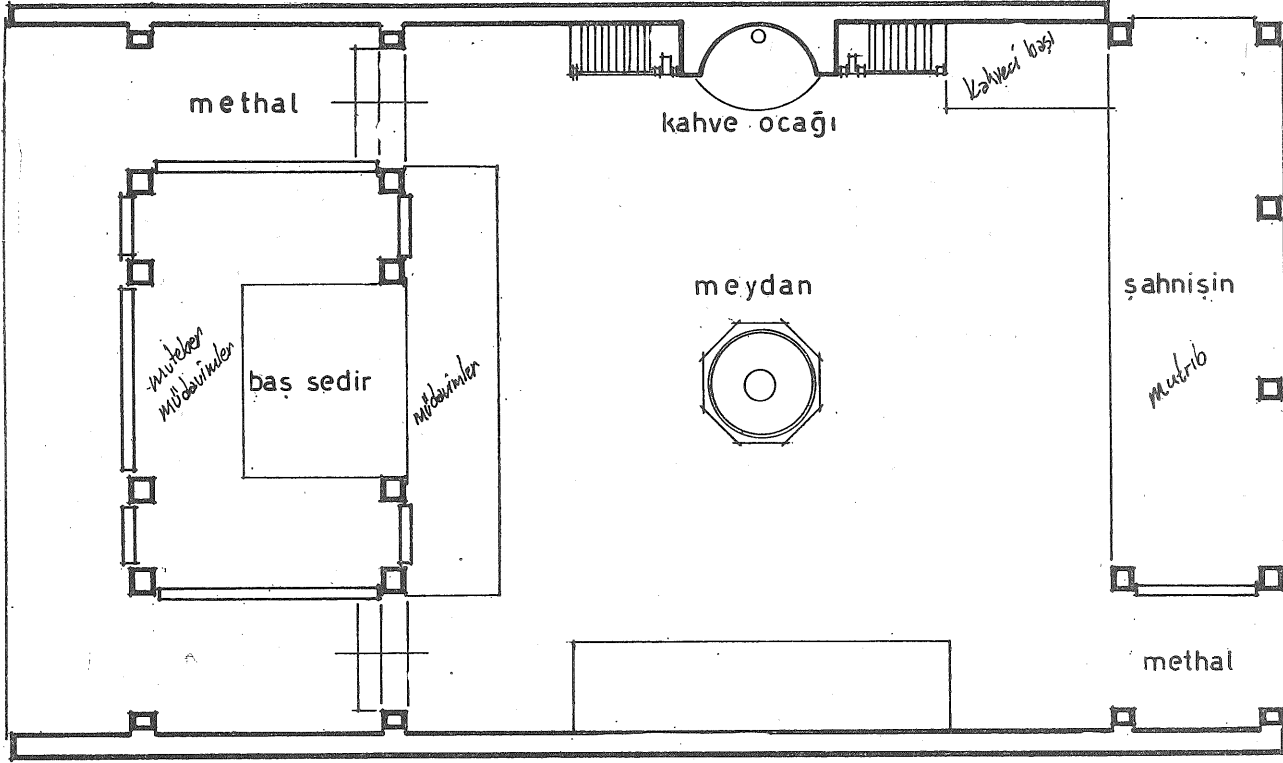
Verilen gravür, mâlûmat ve diğerk misâller incelendiği zaman, karşılaşılan ana şema (1. Levha) şudur: Tavanı fevkalâde zengin işçilik gösteren, ortasında bir süs havuzu bulunan merkezî bir mekân etrafında başta kahve ocağı olmak üzere, müdâvimlerin sedirleri dizilmiştir; çalgıcılara mahsus kısım husûsî bir yer işgâl etmektedir. Girişler ise bir veya iki, ayrı bölümde mutâlâa edilmektedir.

Ortaya çıkan bu şemanın Dr. Rifat Osman Bey'in verdiği mâlûmat ve kahvehâne plân tiplerine son derecede benzerlik arzettiği hemen müşâhade edilmektedir. Merhum müdekkik tarafından ziyâret edilen kahvehânelerin bünyeleri şu parçalar-dan mürekkepti: «Kahvenin dış kapısından murabbâ veya mustatil şeklinde ve binânın umûmî vüs'atına göre büyük veya

22 Evliyâ Çelebi'nin 1630 yıllarında elli beş kahvehânenin bulunduğunu kaydettiği İstanbul esas alınacak olursa, kahvehâne tipleri şöyle sıralanabilmektedir. Seyyar kahveciler ve sokak kahvehâneleri, mahalle ve semt kahvehâneleri, semâî kahveleri ve çalgılı kahveler, Kırâathâneler, Bahçeli kahvehâneler; Kır kahveleri; Haliç ve Boğaz kahvehâneleri. Değişik tipteki kahvehâneler hakkında ayrıca bkz. Süheyl Ünver, *Türkiye'de Kahve ve Kahvehâneler*, Etnoğrafya Der-gisi V. sayı, Ankara, 1963, 39-84. s.

23 Naimâ Târîhi, I. c., 160-162 sayfa.

24 Thomas Allom - Robert Falsh, *Contaniple and the scenery of the Seven Churches of Asia Minor*, Vol. I, London, pp 60.

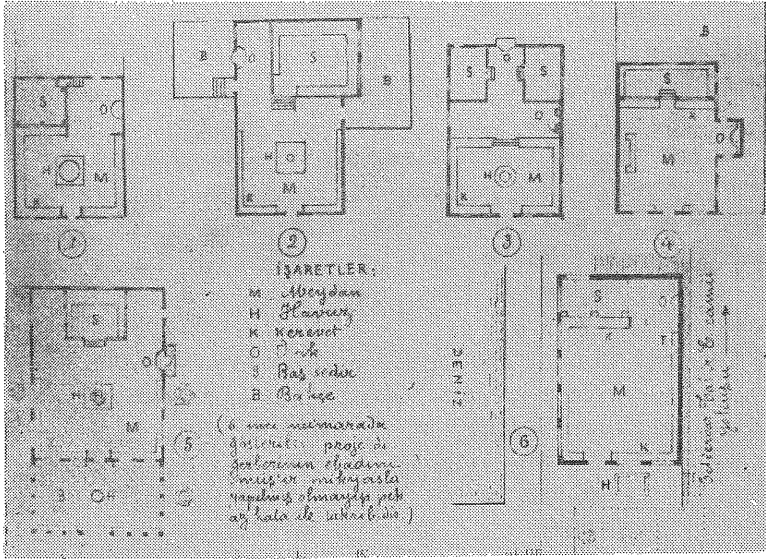
1. Levha : Thomas Allom'un gravüründeki semâî kahvesinin takribî krokisi

küçük bir mahalle girilir. Buraya (Orta meydan) diyorlar. Bunun iki üç veyâ dört tarafını (Kaplama) veyâ sedir, kerevet denilen 80 - 90 sm. yüksekliğinde oturma yerleri çeviriyor.» Bâzı misâllerde de «... kapıdan girilince 4×4 m. vüs'atında kundura çıkarılacak bir pabuçluk vardır. Bundan sonra 20 - 30 sm. yüksekliğinde tahta döşeli meydana geçiliyordu; bu meydanın etrâfında köy evinin (konuk odası) (misâfir odası) gibi 20 - 30 sm. yüksekliğinde ve 80 sm. derinliğinde kerevetler vardı. Bunların arka tarafında ev ocaklarına tamâmen müsâbih bir ocak ve yanlarında divan içinde kapaklı dolaplar yerleştirilmiştir.

Ocağın bulunduğu köşenin karşısındaki köşede 2 basamaklı dar bir merdivenle çıkılan ve câmi maksûrelerine benzeyen etrâfı parmaklıklı ve kerevetli 20 - 25 kişilik bir Başsedir vardır. «...Bu husûsî yere (Başsedir) (Köşe) ve bâzan (Sedirlik) diyorlardı.» İmtiyazlı kimselerin oturduğu bu baş sedirlerden başka kahvehânelerde «... baş sedirin yakınında ve kerevetin nihâyetinde önünde bir post bulunan birkaç gözlü bir ceviz çekmece vardır. Baş ucunda da toplu bir saat. Burası ekseriya yaşlı ve hattâ tiryâki mizaç kahvecinin yeridir.» «... kahveci babaların yerleri yanında bilcümle takımları ihtivâ eden tezgâh bulunur. Bu eski kahvehânelerde alçıdan yapılmış müzeyyen başlıklı ve yaşmaklı zarif bir ocak vardır; bunun sağ ve solunda divarın içine yapılmış etrâfı kabartma alçı nakışlı raflar bulunur ki isimleri (delik)tir; ...Deliklerin yakınında darca ve yüksek ve divar içine oturtulmuş tahta kapılı dolaplarda evâilde çubuklar ve sonraları marpuçlar konulmuştur.» «Kahvehânelerin ortaları mermer veyâ taş döşeli idi...»²⁵ (2. Levha).

Rıfat Osman Bey'in de müşâhade ettiği gibi köy odaları ile kahvehânelerin bâzı unsurları arasında benzerlikler bulunmaktadır. Bunların başlıcaları, sohbet geleneğinden kaynaklandığını sandığımız, sedirlerin bir merkez etrâfında yüz yüze bakacak şekilde dizilişleridir. Bu şekil, sohbe müteallik diğer müesseselerde de görülmektedir. Hele tekkelerdeki kahve ocaklarında, kahve ve kahveci babalar unsurları da katılırsa, sohbet keyfiyetinden intişâr eden benzerlik, bir adım daha ileriye götürülebilmektedir (Bkz. 3. Resim).

25 Rifat Osman, *Memleketimiz Târihinde mükeyyefâta bir bakış. Kahvehâneler*. İstanbul Belediyesi Mecmûası, Nu: 87, 1931.

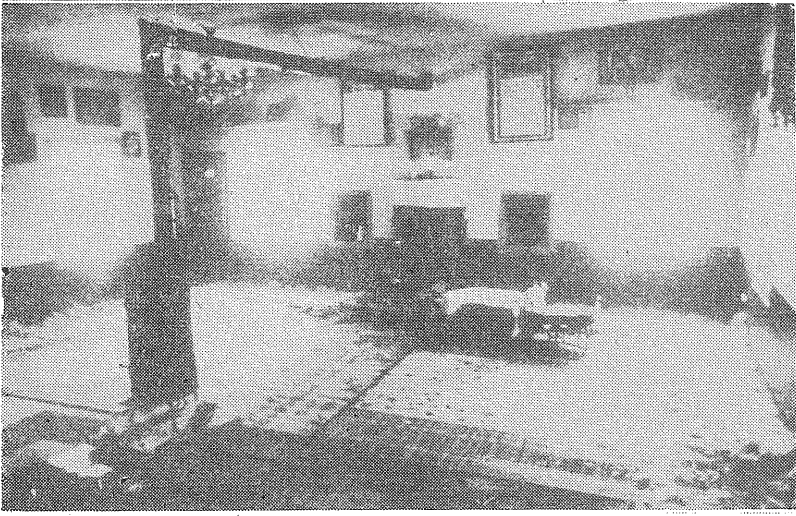

2. Levha : Dr. Rifat Osman'ın kahvehâne krokileri

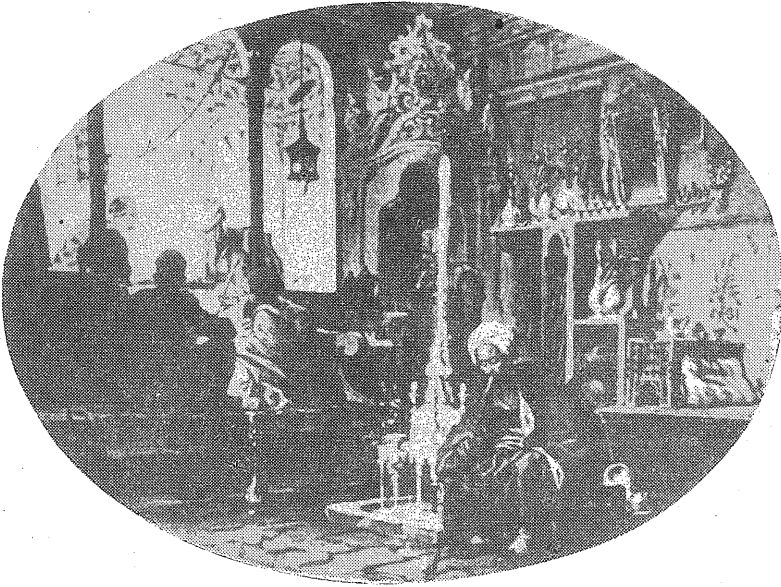
Hem, 1850 - 1870'lerde İstanbul'da çeşitli manzara, kıyâfet ve sosyal hayat resimleri yapmış bulunan Maltalı Ressam Amadeo Preziosi'nin «Kahvehânedeki Hayat» resminde²⁶ (Resim 4), hem de Üsküdarlı ressam Hoca Ali Rıza Bey'in çalışmalarında (5. Resim) görülen kâhveci makâmı ile tekkelerdeki benzer makâmın sosyal itibar müessesesinin bir tezâhürü olduğu anlaşılmaktadır²⁷.

26 Bu ressam hakkında bkz. Orhan Özdeş, İstanbul Aşığı Ressam Preziosi, Milliyet Sanat Kitapları 4, İstanbul 1972.

27 Kahvecibaşına verilen bu itibar hakkında S. Ünver şöyle demektedir: «Her kahvenin bir sâhibi, baş kahvecisi olur. Esâsen kahvehânelerimiz dünyâ yüzünde Türk icâdı ilk kulüp olduğundan, tabii ve devamlı reîsi de kahveci bulunduğundan, salonun kendisince münâsip en hâkim bir yerinde makaamı vardır... Bir minder veya yastığı mevcuttur. Yanında da çekmecesini bulunur... Kahvecinin şahsına mahsus bu minderli yere saygı olarak müşterilerden kimse oturmaz.» Süheyl Ünver, Kahvehânelerimiz ve Eşyası, Ankara, 1967, 43. s.

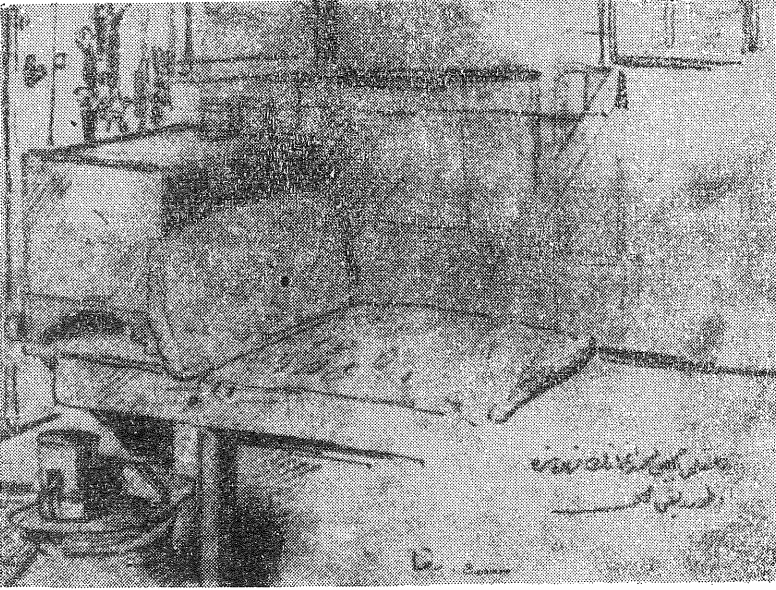
3. Resim : Struga'da tekke

4. Resim : Bir kahvehâne enteriyörü ve
kahvecibaşı makaam (Preziosi)

Daha önce, gördükleri içtimâî hizmet bakımından, benzerlikleri arzedilmeye çalışılan yârân sohbet odaları ile semâî kahveleri mîmârî unsurlar bakımından da, plân şeması bakımından da (3. Levha) birbirine benzer ve hattâ alış verişte bulunmuş iki müessese olarak karşımıza çıkar.

Aralarındaki, içeride cereyân edecek sosyal hâdisenin mâhiyeti de nazar-ı dikkate alınır, dışarıdan, kağıt fenerler ile süslenip ışıklandırılarak dikkatin binâya çekilmesiyle başlamakta²⁸. Her iki odanın da örtü, kilim, bayrak gibi şeylerle süslenmesi ile devâm etmektedir.

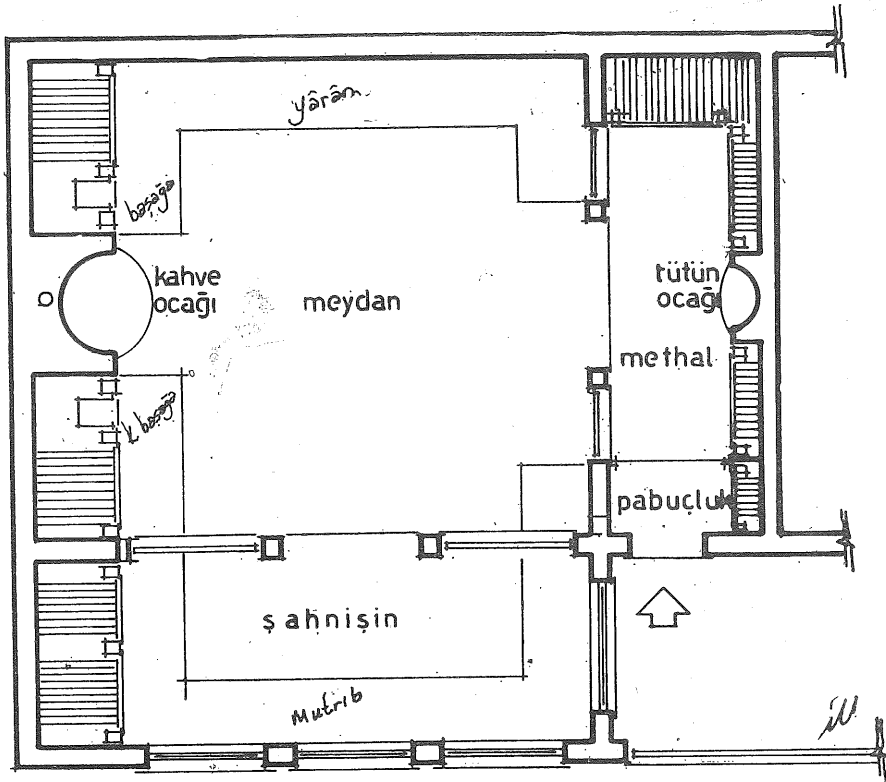

5. Resim : Kahvecibaşı makaamı (Hoca Ali Rıza)

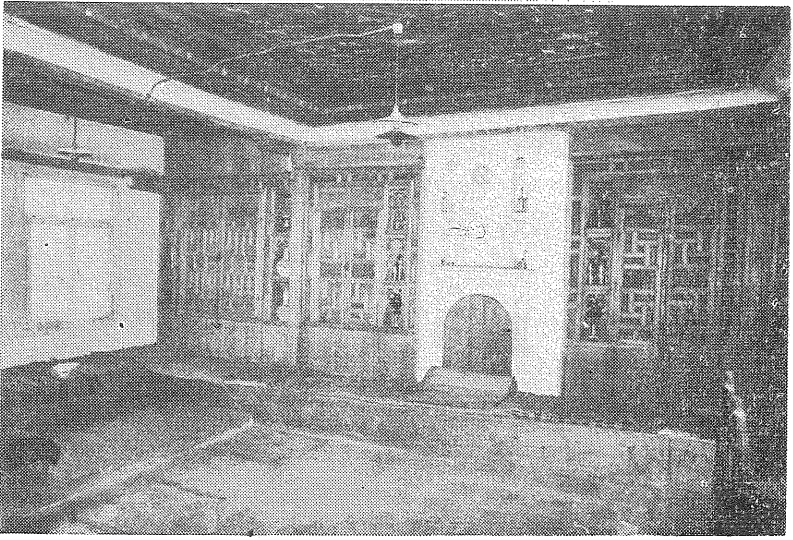
28 Balikhâne Nâzırı Ali Rıza Bey 3 «Bâzı kahveler önüne, Ramazanda resimle müzeyyen kağıttan mâmul hayâlî fenerler konur...» Süheyl Ünver, **Kahve...**, Etnoğrafya Dergisi 5, 1963, 5. s.; Salâh Birsell, **Kahveler** Kitabı, İstanbul, 1975, 57. s. derken, Hacıseyhoğlu Hasan da Çankırı sohbet odalarının izâhında buna benzer süsleme ve ışıklandırmadan bahsetmektedir (Hacıseyhoğlu Hasan a.g.e., 26. s.)

29 Süheyl Ünver, **Kahvelerimiz ve Eşyası**, Ankara, 1967, 28. s.

Sohbet, oyun ve edebî yarışma esaslarından şekillenmiş her iki mekânın plân şemaları da, gördükleri hizmet gereğince benzer bölünmeler arz etmektedir, (Levhaları karşılaştırınız). Bu bölümlerden birincisi müşterek «pabuçluk ve methal» kısmıdır. Buradan her iki binâda da «meydan» tâbir edilen bir basamak yüksekteki ana hacme geçilmektedir (6. Resim). Bu kısım iki veyâ üç taraftan, sohbeğe iştirâk edecekler mahsus, sedir veyâ kerevetlerle çevrilidir. (Kahvehânelerdeki sedirler) gerek yapıldıkları devir, gerekse şehir husûsiyetleri dikkate alınrsa, daha fazla teferruat ve bölünmeler göstermekte, sohbet odalarındakiler ise küçük kasaba geleneklerini ve iddiâsız sâdeliğini devâm ettirmektedirler.

3. Levha : Bir yârân sohbeti odasının şeması

6. Resim : Çankırı'da bir yârân sohbeti odası

7 Resim : Çankırı'da Hacıseyhoğulları evinde sohbet odası

Hem sohbet odasında hem de kahvehânede, kahve pişirmeğe mahsus ocak bu kısımda yer almaktadır. (1. ve 6. Numaralı Resimleri karşılaştırınız.) An'anevî ehemmiyet²⁹ kazanmış bu mîmârî eleman her iki müessesenin de aslı ve vazgeçilmez unsurlarından olmuştur. Üsküdar, Doğancılarda Ali Rıza Bey'in resmettiği bir başka kahve köşesinde görülen kahve ocağı ile Çankırı'da Hacışeyh oğullarının evindeki sohbet odasında bulunan kahve ocakları arasındaki benzerlik ayrıca dikkati çekmektedir. (6. ve 7. Resim). Kahve pişirmeğe mahsus ayrı ocakların mevcûdiyetinin Samarra (Sâmire) evlerinden bilmekteyiz³⁰. Bu geleneğin kahve ile birlikte Anadolu'ya intikâl etmiş olacağı düşünülebilir.

Ocağın iki yanında görülen raflar ve dolaplar, tezyinî mâhiyetleri yanında sohbet ve hizmet eşyâlarını muhafazada kullanılmaları bakımından da benzerlikler göstermektedir. Kahvehânelerdeki raflar, nargile ve benzeri eşyanın dizilmesi ile ayrıca bir husûsiyet de kazanmaktadır.

İki müessese arasındaki benzerlik, en ziyâde, yine sohbetin mâhiyet ve icablarının vazettiği kâidelere göre şekillenen hacımların dizilişinde ve münâsebetlerinde de görülmektedir. Mekânların akıcılığı vâsıtası ile bir bütünlük elde etme her iki hâlde de karşılaşılan en bâriz husûsiyettir. Zâten sohbet, kırâat, oyun, yarışma ve mûsikînin mecmûu olan bu toplantılara hizmet eden hacımların kapalı olması düşünülemeyeceği gibi birbirine kaynaşmış faâliyetlere tahsis edilen bölümlerin akıcılığı da aranılacak şartlardandır.

Bu husus göz önünde bulundurulacak olursa, gerek yârân odasında gerek semâî kahvelerinde müdâvimler ve mutrib için ayrılan yer daha iyi izâh edilebilmektedir. Hem verdikleri hizmet hem de meydan denilen sohbet mahâlli ile münâsebetleri bakımından mutrib için ayrılan yer her iki binâda da benzerdir. Yârân odasında bir şahnişin içerisine alınırken kahvehânede de şahnişin misâli bir hacım teşkil etmektedir. (1.

30 Cres Well, Samarra (Sâmire) evlerinden bahsederken, ortaya çıkarılan bir tesisâtın kahve ocağından başka bir şeye âit olamayacağı üzerinde durmaktadır. (K.A.C. Cres Well, *A Short Account of Muslim Architecture*, London, 1958, 285-286. s.).

Resim) Ana hacımdan bir basamakla çıkılan mutrib mahalli, yine sedirli ve umûmiyetle pencere kenarındadır. Böylece iç-ride cereyân eden hâdise kısmen dışarıya da taşarak, sâdece mensupların değil çevrenin de malı olmaktadır.

Görüldüğü üzere;

İnsanoğlunun «sohbet ihtiyacı»ndan vücut bulmuş müesseseler gâye birliklerini gerek işleyiş ve nizamlarına, gerekse kendilerine birer zarf teşkil etmekte olan binâlarına aksetmişlerdir. Müşterek bir menbâdan çıkıp, zaman ve zemin fahlılığı içerisinde, ayrı istikâmetlerde seyrederken bu gâye bağını devâm ettirmiş, neticede de menşe' birliğinin vazettiği kâideler içerisinde birbirinden zâhiren farklı cemiyetler hâlinde şekillenmişlerdir.

Buna binâen, bu yazıda ele alınan, çeşitli faâliyet sâhaları içerisinde aynı ihtiyâcın değişik tezâhürleri olarak devâm edegelen müesseselere mekân vermiş bulunan binâların da tenevvü göstermesine rağmen sohbet nokta-i nazarından, menşe' müşterekliği içerisinde bulunacakları tabiidir.

Kubbealtı Neşriyâtı :
KLÂSİK TÜRK MÛSİKİSİ

İLÂHÎLER

ALİ RIZA ŞENGEL
Neşre Hazırlayan : **Yusuf ÖMÜRLÜ**

I. Cilt : 500 T.L.
(Rast, Sâzkâr, Pençgâh, Mâhur v.b. makamlarda 103 eser)

II. Cilt : 500 T.L.
(Sûznâk, Nihâvend, Dügâh, Sabâ, Çârgâh v.b. makamlarda
120 eser)

III. Cilt : 600 T.L. (YENİ ÇIKTI)

(Uşşak, Beyâtî, Hûzî ve Nevâ makamlarında 112 eser)

TÜRK MÛSİKİSİ KLÂSİKLERİ

23 - 24. fasikül çıktı
284 eser notası

Her bir fasikül : 200 T.L.

İsteme adresi :
P.K. 107; Çarşıkapı, Yeniçeriler Caddesi Nu. : 81
Bayazıt - İstanbul

KUBBEALTI CEMİYETİ

Takdim eder :

TÜRKÇENİN SIRLARI

Nihad Sâmî Banarlı (4. baskı) 150 T.L.

ŞİİR VE EDEBİYAT SOHBETLERİ

Nihad Sâmî Banarlı 75 T.L.

HATIRALARLA BAŞBAŞA

Sâmiha Ayverdi 75 T.L.

ORTA - DOĞU ÜLKELERİ ARASINDA İKTİSÂDÎ İŞBİRLİĞİ İMKÂNLARI

Prof. Dr. Sabahaddin Zaim 25 T.L.

İYİ VE DOĞRU YAZMA USULLERİ, III

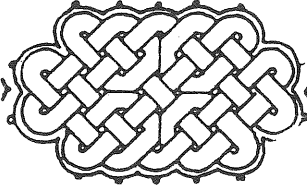
Fevziye Abdullah Tansel 225 T.L.

GEÇMİŞ SENELERE ÂİT MECMÜALARIN CİLTLERİ:

1972 yılının mevcûdu kalmamıştır.

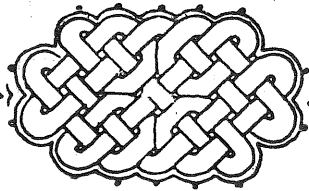
1973 — 1974 — 1975 — 1976 — 1977 — 1978 — 1979 — 1980

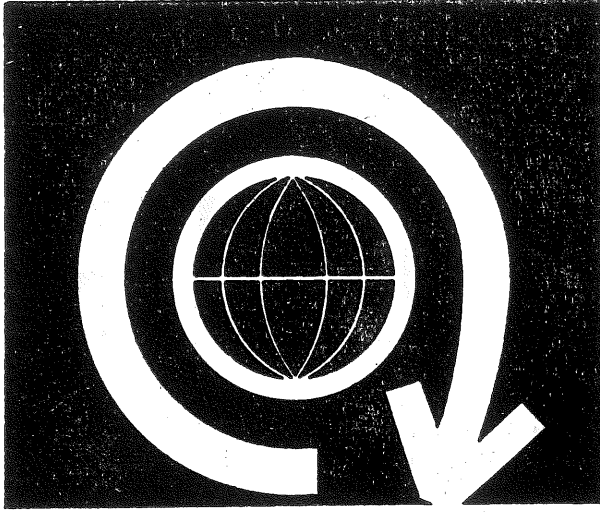
ciltlerinin herbiri 500 T.L.

ÜLKER BİSKÜVİLERİ FABRİKASI

*Milli kültürümüze hizmet
eden müesseselere yardım
etmekle iftihar duyar.*

Türkiyede ve bütün dünyada

İhracat ve ithalât işlemlerinizi,
döviz, mevduat ve kredi hesaplarınız
ve diğer bütün bankacılık işleriniz için
Akbank'ı tercih ediniz.

Akbank, bütün dünyadaki birinci sınıf muhabirleri
ile işbirliği yapmak suretiyle emrinizdedir.

AKBANK

çevrenize bakın!

bir Ziraat Bankası şubesi ile
mutlaka karşılaşırsınız.

her şeyi ile özel

kalitesi, ambalajı,
mutfağınızdaki yeri ile...

SINANGİL UNLARI İLE YAPILAN HAMUR İSLERİNİN DE
ÖZEL BİR TADI, ÖZEL BİR GÖRÜNTÜSÜ VARDIR.

SINANGİL UNLARI

Adres : Büyükdere Cad. Fargo Han 147/3
Zincirlikuyu - İstanbul
P.K. : 56 Levent - İstanbul
telefon : 66 84 50 (5 hat) - 66 33 52
telgraf : Muzafsın - Levent / İstanbul
teleks : 23652 Siho Tr - 23617 Trsm Tr.

MODERN
GÖRÜŞ